

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

**SÜNBLZÂDE VEHBÎ
KİTABI**

I. Cilt

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI



İmtiyaz Sahibi : Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü: Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni: Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Lütüfî ALICI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE

Dr. Öğr. Üyesi Sadı GEDİK

Dr. M. Öğr. Üyesi Fetih YANARDAĞ

Yayına Hazırlayan: Ömer Yalçın OVA

Kapak Tasarım: Gökhan GÖNEN

Tashih : H. İbrahim ÖZDEMİR - Mehmet CANLI

ISBN: 978-605-430-000-0

ISBN: 978-605-430-000-0

ISBN: 978-605-430-000-0

Baskı :

Fikir Ajans

Yönetim Yeri: Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü -0 (344) 225 24 15 - 16

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.
Not: Yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 6

VEHBÎ'NİN *LÛTFİYYE*'Sİ HAKKINDA BAZI TAKDİR VE TENKİTLER

Âdem CEYHAN*

Giriş

Bilindiği gibi, *Lûtfiyye*, 18. asrın tanınmış şairlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin (1719?-1809) oğlu Lûtfullah adına yazdığı nasihatname türünden bir mesnevidir. Şair, eserinin başında oğluna sevgi ve şefkatle hitap ederek böyle bir eseri niçin yazdığını anlatır: Lûtfullah, yaşlılık çağında kendisine saadet getirmiş ve karanlık gönlünü aydınlatmıştır... Her ne kadar oğlunun soyu temiz ve öğüde ihtiyacı yoksa da kendisi yaratılıştan ileri gelen bir şevkle onun övülecek ahlâkla seçkin, yüceltilme derecesine lâyık olmasını dilemektedir... Ahlâkî konularda nazım ve nesirle yazılmış eserler çoktur... Fakat incelikleri bilen ve güzel şiir söyleyen Nâbî'nin *Hayriyye*'si manalarla doludur. Gerçi şair orada sözü uzatmıştır ama ele aldığı konularda doğrusu gerçeği iyice araştırmıştır... İşte kendisi de andığı nasihat kitabına nazaran kısa olan bu eseri yazmıştır. Kısa olsa da derli toplu, nice iyilikleri içine alan, faydalı bir eserdir bu... Oğlu bazan ona, bazan da buna bakarak babasının sözünün değerini bilmelidir. Nasihatname, Lûtfullah için yazıldığından adı "*Lûtfiyye-i Vehbî*" diye konmuştur:

"Çün senün-çün yazılıp oldı tamâm

Kondı *Lûtfiyye-i Vehbî* diyü nâm"

Şair, *Lûtfiyye*'nin "Hâtîme" (Sonuç) kısmında, anılan eserini bir hafta zarfında, hastayken yazdığını, bundan dolayı onun kırık dökük olmasına şaşmamak lâzım geldiğini belirtir. Çünkü şair, onu istediği gibi güzelce tertip edememiş; karalama hâlindeki garip üslubu sonradan değiştirmemiştir. Vehbî, bazı nükteleri şairce yazmış; gülmeye vesile olsun diye eserinde mizahî bir üslubu tercih etmiştir. Niyeti, nasihatnamesinin rağbet görmesi için kalpleri neşelendirmektir. Bundan dolayı hatası, yanlış ve sürçmesi varsa, bunlar hoş görülüp bağışlanmalıdır. Kısacası, söz uzatmamıştır. Nihâî arzusu, oğlunun terk edilmesi gerekli ve süslenilecek şeyleri bilip kendisine iyi bir terbiye vermesi, güzel ahlâk sahibi olması,

*Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, MANİSA.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

böylece herkes tarafından beğenilmesidir. Lûtfullah, güzel ahlâkı baştan sona kadar öğrenmek için İhyâ-yı Ulûm'u "bin cân ile" okumalı, *Ahlâk-ı Alâî*'ye de bakmalı, (Nasîrüddîn-i Tûsî'nin) *Ahlâk-ı Nâsirî* adlı eserindeki manaya da erişmelidir. Tarih kıt'asından H. 1205/ M. 1790-91 yılında tamamlandığı anlaşılan *Lûtfiyye*'nin muhtevası hakkında çeşitli edebiyat tarihlerinden edeceğimiz iktibaslar kâfi derecede fikir vereceği için, burada o konu üzerinde durmayacağız. Bu eser, on dokuzuncu asırda defalarca basılmış; bazı *Tuhfe-i Vehbî* baskılarının kenarında ve *Münşeât-ı Azîziye fi Âsâr-ı Osmâniyye* gibi antolojilerde yer almış; hulâsası da neşredilmiştir.

Çalışmamızda *Lûtfiyye*'nin yazıldığı yıldan 20. asrın sonlarına kadar, yani yaklaşık olarak iki yüz sene boyunca çeşitli şairler, şuara tezkiresi yazarları, Osmanlı tarihçileri, edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları tarafından nasıl tanıtıldığı, takdir yahut tenkit edildiği konusunda zaman sırasına göre bilgi verecek; nihayet bu eser hakkındaki belli-başlı övgü, tesbit, tanıtım, tahlil ve değerlendirmeleri topluca ele alıp kanaatimizce isabet yönünden incelemeye çalışacağız.

Lûtfiyye hakkında iki manzum medhiye

Lûtfiyye-i Vehbî'nin bazı yazma nüshalarında birinin mahlası belli, diğerinin belirsiz iki şair tarafından övüldüğüne rastlanır. "Nûrî" mahlasını kullanan 18. asrın son çeyreği veya 19. asr şairlerinden biri, Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sini kaside şeklindeki bir manzumesinde şöyle övmektedir:

"Ne güzel tuhfe-i zîbâdır bu
Hibe-i Vehbî-i dâîdîr bu

Eski *Hayriyye-i Nâbî*'den de
Dahi ra'nâ dahi a'lâdır bu

Lûtfu Lûtfullâh'a mahsûs değil
Cümleye ni'met-i uzmâdır bu

Olamaz böyle nev-âyîn sühan
Eser-i pîr-i sühanhâdır bu

Sımt-ı elfâza çekilmiş gûyâ
Lü'lü-i lücce-i ma'nâdır bu

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sünbülîstân-ı hüner sünbülüdür
Diyemem bir gül-i ra'nâdır bu

Şer' u kânûna mutâbık sözler
Hep halîmâne edâhâdır bu

Sünbül-i Hindi değil ey Attâr
Misk-i Rûmî-i ıtır-sâdır bu

Çelebi veb-i İlâhî'dir hep
İ'tibâr etmeye ahrâdır bu

Okuyan âgehi bînâ eyler
Tev'em-i mu'ciz-i ulyâdır bu

Kudemâ tarzı gibi köhne değil
Tâze bir tuhfe-i ra'nâdır bu

Nûriyâ şerbet-i İstambul'dur bu
Asel-i Kandîye'den ahlâdır bu"³

[*Günümüz Türkçesiyle*: Ne güzel, ne süslü bir armağandır bu!.. Bilgili Vehbî'nin başışdır bu! Eski Nâbî'nin *Hayriyyesinden* de daha güzel, daha yüksektir bu! Bu eserin iyiliği sadece Lûtfullâh'a has değil, herkese büyük bir nimettir bu! Böyle yeni üslûplu bir eser olamaz!.. Söz söyleyen pirin eseridir bu!.. Sanki söz dizisine çekilmiş mana engin suyunun incisidir bu! (Dışı sarı, içi kırmızı renkte olan) güzel güldür diyemem; hüner sünbül bahçesinin sünbülüdür bu! Hep dine ve kanuna uygun sözler, halim selimce ifadeler, üslûplardır bu!.. Ey Attâr, Hind sünbülü değil, ıtır gibi Anadolu miskidir bu!..⁴ Çelebi, bu eser, tamamen Allah vergisidir; ondan dolayı değer ve ehemmiyet vermeye (diğer nasihatnamelerden) daha lâyıktır. Okuyan bilgili ve uyamak kişiyi, görücü eder. (Onun gözünü açar). (Bu bakımdan denebilir ki, Hz. İsa'nın) pek yüce mucizesinin eşi, benzeridir bu!..⁵ Eskilerin ifadesi gibi köhne değil, yeni ve güzel bir armağandır bu!.. Ey Nûrî, bu, İstanbul şerbetidir, Kandîye balından daha tatlıdır!..]

³Nûrî, [*Lutfiyye Hakkında Manzum Medhiye*], Süleymaniye Ktp. İzmirli İsmail Hakkı, nr. 3664, vr. 109a.

⁴Şairin Attâr'a hitap etmesinin sebebi, onun Farsça, manzum bir *Pendnâme* yazmış olmasıdır.

⁵Hz. İsa'nın mucizelerinden biri de anadan doğma körü, Allah'ın lütfuyla iyileştirmesidir. (*Kur'an*, 3/49, 5/110).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mahlasını bildirmeyen başka bir şair de kit'a şeklindeki manzumesinde Vehbî ve onun *Lûtfiyye*'sini şöyle övmektedir:

"Âferîn Vehbi-i hoş-güftâra
Nazm edip böyle müferrih gevher

Etdi mahdûmuna hem ahbâba
Nush u pend ile niçe dürlü iber

Hak bu kim böyle baba-yı âlem
Herkes'e şefkat ü ihsân eyler

Olsa şâyeste misâl-i incü
Gerden-i akl ü şuûra zîver

Kilk-i iz'ân ile ben de etdim
Levh-i sînemde yazıp hoş ezber

Olsa târihi mücevher ne aceb
Aña hem-kıymet olur mu cevher"⁶

[Aferin güzel söz söyleyen Vehbî'ye!.. Böyle iç açıcı bir inci (gibi güzel ve parlak sözler) nazmedip hem oğluna, hem de dostlarına nasihatla çok çeşitli ibretler, dersler verdi... Doğrusu şu ki, böyle âlemin babası (sayılacak derecede dünyayı gezip görmüş, tecrübeli ihtiyar) herkese şefkat ve iyilik eder. (Bu eser) akıl ve şuur boynuna inci gibi zinet olsa, yakışır... Anlayış kalemiyle ben de onu göğüs levhamda yazıp güzelce ezberledim. (O eserin sonundaki tamamlanış) tarihi "mücevher"⁷ olsa, şaşılır mı? Cevher, onunla aynı değerde olabilir mi?!.]

Şânizâde'nin Vehbî'ye ait eserleri tanıtımı

Divan şairlerinin hayatı ve eserleri konusunda sadece şuara tezkireleri, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniye* tercüme ve zeyilleri, vefeyâtnameler gibi biyografik, bibliyografik eserlerde değil, Osmanlı tarihlerinde de az-çok bilgi bulunabilmektedir. İşte Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı hakkında, denebilir ki on sekizinci ve on dokuzuncu asır şuara tezkirelerindeki malûmattan daha çok bilgiyi, on dokuzuncu asırda yazılmış iki Osmanlı tarihinden

⁶ Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 3695, 98b-99a. (*Lutfiyye*'nin Hacı Mahmud Efendi nr. 5306'da bulunan nüshası sonunda da bu kit'a vardır).

⁷ Tarih düşürme sanatında sırf noktalı harflerin ebced hesabına göre değerinin toplandığı tarihe "mücevher tarih" denir. *Lutfiyye*'nin sonundaki tarih de "mücevher"dir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

edinmekteyiz: Şânîzâde Atâullah Efendi (ö. 1242/1826), Âsım *Târîhine* zeyl olarak yazdığı tarihinde, Sünbülzâde Vehbî'nin H. 1224/M. 1809'da vefatı dolayısıyla hayatı ve şahsiyetine dair uzunca bilgi verir; bu biyografinin sonunda eserlerinin adlarını sayarak gördüğü rağbeti belirtir. Yine on dokuzuncu asrın meşhur tarihçi ve devlet adamlarından Ahmed Cevdet Paşa (1238-1312/1822-1895) da tarihinde, 1224/1809 yılındaki "Ba'z-ı Vefeyât" arasında Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı, vefatı ve eserlerinden bahseder.⁸ Cevdet Paşa, şairin hayatını, şahsiyetini anlatırken olduğu gibi, eserlerini sayarken de *Şânîzâde Târîhi*'nden faydalanmıştır. Bundan dolayı biz sadece Şânîzâde Târîhi'nden Vehbî'nin eserleri hakkındaki cümleyi nakletmekle yetineceğiz. Şânîzâde Atâullah Efendi'nin Vehbî'den bahsetmesinin sebebi, tarihinde 1225-1236 (1808-1820) yılları arasındaki vak'aları anlatması, hâcegânlık, elçilik gibi bazı mühim memuriyetlerde de bulunan meşhur şairin bu zaman dilimi içinde vefat etmesidir.

Şânîzâde, adıyla anılan tarihinde Vehbî Efendi'nin maceralı hayatını, zevk u safaya düşkün yaşayış tarzını hikâyeye ettikten sonra, *Nuhbe-i Vehbî* dışındaki eserlerini şöyle sayar: "Müdevven *dîvân*-ı eş'âr ve *münşeâtı*, husûsâ manzûme-i Şâhidî'ye nazîre *Tuhfe-i Vehbî* nâm telîfi ve *Hayriyye-i Nâbî*'ye nazîre *Lûtfiyyesi* ve *Şevkengîz* nâm eseri ve sâir eserleri cümle indinde mu'teber ve birer yâdigâr-ı makbûl ve bergüzâr-ı müftehardır."⁹

[Kitap hâline getirilmiş şiirler divanı, Münşeâtı (hususî ve resmî mektupları), hele Şâhidî'nin manzumesine benzer biçimde yazdığı *Tuhfe-i Vehbî* adlı telifi, Nâbî'nin *Hayriyye*'sine nazîre *Lûtfiyyesi*, *Şevkengîz* ismindeki eseri ve diğer eserleri, herkesin yanında itibarlı, beğenilen birer yadigâr ve iftihar edilen şanlı armağandır.]

Ârif Hikmet Bey'in *Lûtfiyye* hakkındaki vasıflandırması

On dokuzuncu asır Osmanlı âlimlerinden ve tezkire yazarlarından Ârif Hikmet Bey (1201-1275/1786-1859), *Tezkire-i Şuarâ*'sında Sünbülzâde Vehbî hakkında bilgi verirken, onun eserlerini saymakla ve vefatına Adanalı Sürûrî'nin (1165-1229/1752-1814) düşürdüğü tarihi anmakla yetinmiştir. Burada *Lûtfiyye* tanıtılırken dikkat çekici olan ibare, onun "*Hayriyye-i Nâbî* siyâkında", yani Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin ifade şeklinde bir mesnevi olduğunun belirtilmesidir. Başka bazı edebiyat tarihçileri ve

⁸Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1292/1875, c. 9, s. 124-126.

⁹*Şânîzâde Târîhi*, İstanbul 1290/ 1873, I. cilt, s. 199.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yazarlar gibi Ârif Hikmet Bey de *Lûtfiyye*'nin *Hayriyye*'ye benzer bir eser olduğunu ifade eder:

“Vehbî- Sünbül-zâdelikle şöret-şîardır, Lûgat-ı Fârisiyyeyi müstemile *Tuhfe* ismiyle müsemmâ ve lûgat-ı Arabiyyeyi müstemile *Nuhbe* unvânıyla muanven iki aded manzûmesi vardır. *Hayriyye*-i Nâbî siyâkında *Lûtfiyye* nâm mesnevîsi vardır. Bir hikâye-i hezl-âmîzi müstemil *Şevk-engîz* nâm mesnevîsi vardır. Kasâ'id ve gazeliyyât-ı Arabiyye ve Fârisiyye ve Türkiyye'yi müstemil yigirmi cüz' mikdârı *divân*-ı belâgat-unvânı pîrâye-bahş-ı eyâdî-i nâsır. Sürûri:

Cennet olsun rûhuna Vehbî Efendinin mekân. Sene 1224.”¹⁰

[Vehbî- “Sünbül-zâde” diye tanınmıştır. Farsça kelimeleri içine alan *Tuhfe* ismiyle adlanmış ve Arapça kelimeleri ihtiva eden *Nuhbe* başlığıyla başlıklı iki aded manzum eseri vardır. Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin ifade şeklinde *Lûtfiyye* adlı mesnevisi vardır. Eğlenceli bir hikâyeyi içine alan *Şevk-engîz* isimli mesnevisi vardır. Arapça, Farsça ve Türkçe kasideleri, gazelleri ihtiva eden, yirmi parça kadar belâgat unvanlı divanı, insanların ellerine zinet vericidir. Sürûri:

Cennet olsun rûhuna Vehbî Efendinin mekân. Sene 1224.]

Hammer: “Lûtfiyye, Hayriyye'ye benzer, öğretici bir şiir...”

Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'ni yazan ve bu manadaki dört ciltlik hacimli Almanca eserini 1836-38 yıllarında Peşte'de bastıran Avusturyalı şarkiyatçı Hammer-Purgstall (1774-1856), söz konusu kitabında Sünbülzâde Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sini, “Nâbî'nin oğlu Hayrullah¹¹ için tertip ve tanzim ettiği *Hayriyye*'ye benzer biçimde, mesnevi şeklinde öğretici bir şiir” olarak vasıflandırır. Bunun ardından eserin Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve selâm mahiyetindeki başlangıç kısmıyla “Der-Hitâb-ı Ferzend-i Hîş” (Kendi oğluna hitabı hakkında) başlıklı parçasını Almancaya nazmen çeviren mütercim, mesnevinin ihtiva ettiği bahislerin listesini verir. Yazar, *Lûtfiyye*'den örnek olarak “Der-Fezâ'il-i İlm-i Şerîf” (Değerli İlmin Faziletleri Konusunda), hikmet (felsefe), tasavvuf, musikî, edebiyat, tarih ve siyer, şiir ve inşâ (nesir), âlimlere hürmet, hâcegân-ı dîvân mesleği ve “hâtîme” (bitiş) bölümünü kısmen yahut tamamen Almancaya çevirmiş;¹² böylece

¹⁰ Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şuara*, Millet Ktp. Ali Emîri, Tarih nr. 789, vr. 65b.

¹¹ Şairin oğlunun ismi Hayrullah değil, *Hayri-nâme*'nin baş taraflarındaki “Matleb-i Mücmel-i Ahvâl-i Peder” adlı bölümünden de öğrenildiğine göre, Ebû'l-hayr Mehmed'dir.

¹² Joseph Freiherr von Hammer Purgstall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, Pesth 1838, c. 4, s. 562-567.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Osmanlı Türkçesini bilmeyen Alman okuyuculara nasihatnamenin muhtevası hakkında umumî bir fikir vermiştir.

Fatîn'e göre *Lutfiyye: Hayriyye*'ye "nazîre-güne bir eser-i güzîde..."

On dokuzuncu asır şairlerinden ve tezkire yazarlarından Fatîn Dâvud Efendi (1229-1283/1814-1866), *Hâtîmetü'l-eş'âr* adlı şuara tezkiresinde Vehbî'nin eserleri ve edebî şahsiyeti hakkında bilgi verirken, *Lutfiyye*'sini "Nâbî Efendi *Hayriyye*'sine nazîre-güne (...) bir eser-i güzîde", yani Nâbî'nin *Hayriyye*'sine nazire tarzında, seçkin bir eser diye vasıflandırır:

"Mûmâ ileyh Sünbülzâde unvânıyla arîf bir şâir-i zarîf olup âsâr-ı adîdesinden olmak üzere Nâbî Efendi *Hayriyye*'sine nazîre-güne *Lutfiyye* isminde bir eser-i güzîdesi ve *Şevk-engîz* isminde bir aded hikâyet-nâme-i pesendîdesi, lûgat-ı Fârisiye'ye dâir *Tuhfe* isminde bir kitâb-ı rengîn-hitâbı ve lûgat-ı Arabiyye'ye müteallik *Nuhbe* isminde diğeri bir kitâb-ı müstetâbı olduğundan fazla Arabî ve Fârisî ve Türkî olarak müretteb ve matbû bir kıt'a *divân-ı belâgat-unvânı* vardır ki müctemî' olduğu maânî ve mezâmîni müstağnî-i ta'rîf ü tebyîndir."¹³

[Adı geçen "Sünbülzâde" unvanıyla bilinen, zarif (anlayışlı, ince ve hoş üslûp sahibi) bir şair olup birçok eserinden olmak üzere Nâbî Efendi'nin *Hayriyye*'sine nazire tarzında *Lutfiyye* adlı seçkin bir eseri, *Şevk-engîz* isminde beğenilmiş bir hikâye kitabı, Farsça lûgata dair *Tuhfe* isminde güzel hitaplı kitabı ve Arapça lûgata ait *Nuhbe* isminde başka hoş bir kitabı olduğundan fazla, Arapça, Farsça ve Türkçe olarak tertip edilmiş ve basılmış bir parça belâgat ünvanlı *divanı* vardır ki, bunun derlediği manalar, nükteli, sanathî sözler, tarif ve beyana muhtaç değildir.]

Ziyâ Paşa'ya göre, mesnevisi hoştur; Nâbî'ye ikinci dense pek lââyık...

On dokuzuncu asrın tanınmış şair ve yazarlarından Ziyâ Paşa (1244?-1297/1829?-1880), *Harâbât* adını koyduğu şiir antolojisinin, kısa, manzum bir şuara tezkiresi sayılabilecek başlangıcında, "Ahvâl-i Şuarâ-yı Rûm", yani Anadolu şairlerinin hâllerinden bahsederken, Sünbülzâde Vehbî'nin eserlerini de değerlendirir. Paşa'ya göre, manzum sözlük yazma konusunda Vehbî'nin benzeri yoktur. Onun *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı lûgatları bu

¹³ Fatîn Dâvud Efendi, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-eş'âr*, 1271/ 1855, s. 444-445.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

iddianın iki delilidir. Mesnevisinin de hakikaten hoş, “Nâbî’ye ikinci” dense bu vasıflandırmaya pek lâıyk olduğunu belirten şairin, *Hayriyye*’ye benzer biçimde yazılmış olan *Lûtfiyye-i Vehbî*’yi kast ettiği anlaşılmaktadır:

“Vehbî’ye lûgatda yokdur akrân
Tuhfe ile Nuhbe iki burhân

El-hak bu iki eser güzeldir
Yok misli denir ise mahaldir

Bilhâssa Nuhbe müntehabdır
Keşşâf-ı belâgat-ı Arab’dır

Hoşdur dahi mesnevîsi elhak
Nâbî’ye ikinci dense elyak”¹⁴

[Vehbî’nin lûgat konusunda eşi, benzeri yoktur. *Tuhfe* ile *Nuhbe* (adlı eserleri bu iddiamıza) iki delildir. Gerçekten bu iki eser güzeldir. “Eşi yok” denirse, yeridir. Hele *Nuhbe*, seçkin; Arap belâgatının gizli ve bilinmeyen yönlerini meydana çıkarıcı (bir lûgat)dır. Hakikaten mesnevîsi (*Lûtfiyye*) de hoştur; “Nâbî’ye (Nâbî’nin *Hayriyye*’sine) ikinci” dense, pek lâıyktır.]

Vehbî’nin söz konusu mesnevisini hakikaten hoş bulduğu ve Nâbî’nin *Hayriyye*’si tarzında, ikinci bir eser saydığı görülen Ziyâ Paşa, antolojisinin mesnevilerden seçmeleri ihtiva eden üçüncü cildine *Lûtfiyye*’nin çeşitli bölümlerinden –başlıklarına yer vermeksizin- 510 beyit almıştır.¹⁵

Necmî: “Ne güzeldir Vehbî’nin *Lûtfiyye*’si”

Urfalı Nâbî’nin *Hayrî-nâme*’si ve Maraşlı Vehbî’nin ona benzer biçimde yazdığı *Lûtfiyye*’sinin okuyucular üzerindeki müsbet tesirleri, sadece yazıldıkları 18. asrın başları ve sonlarında görülmez; müteakip zamanlarda da nesiller boyu denebilecek kadar devamlılık arz eder. Anılan ilk eserin 19. asırda Arap harfleriyle üç kere, ikincisinin ise orta dereceli mekteplerde ders kitabı olarak okutulmasının da sayesinde yaklaşık yirmi defa basılmış olması, ayrıca yurt içi ve yurt dışındaki yazma eser kütüphanelerinde onlarca nüshasının bulunması, bu sürekli tesir yahut geniş rağbetin delilleri arasındadır. 18. asır şairlerinden Kayserili Remzî,

¹⁴ Ziyâ Beğefendi, *Harâbât*, Matbaa-i Âmire, 1291/1874, c. 1, (s. 17).

¹⁵ Ziyâ Beğefendi, a.g.e., 1292/1875, *Bezm-i sâlis*, s.181-197.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Hayriyye-i Nâbî'ye bir nazire¹⁶, 19. asrın ikinci yarısında sağ olduğu bilinen Ercişli Necmî de Nâbî'nin anılan mesnevisi ile Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sine benzer tarzda nasihat-name yazmıştır. 19. asrın ikinci yarısında hayatta olduğu anlaşılan divan şairlerinden Ercişli Mehmed Necmeddîn Efendi¹⁷, "*Nusuh-nâme*" adıyla, şekil ve muhteva yönünden *Hayriyye* ve *Lûtfiyye*'ye benzer bir manzum eser meydana getirmiş ve bu kitabın önsözünde, örnek aldığı o iki meşhur mesneviden övgüyle bahsetmiştir:

“Pende dâir ‘urefâ-yi esbak
Yazdılar nice kitâb-i revnak
Fâriside Hazret-i Şeyh Attar
Âlem üzre zer-bend etdi nisar
Nu[s]ha dâir nice ra'nâ ma'nâ
Dürr-i yektâ gibi kıldı inşâ
Ne suhandır NÂBÎ'NİN HAYRİYE'Sİ
Ne güzeldir Vehbî'nin Lûtfiye'si
Okuyup anları kim eyle amel
Anla esrârın kim kılma cedel
Ben dahi anları taklid etdim
Pend edüp işbu cihandan gitdim”¹⁸

[Pek önce gelen arifler, öğüt konusunda birçok güzel, parlak kitap yazdılar. Farsça'da Hz. Şeyh Attâr, âlemin üstüne sırmalı kunaş saçtı. Nasihata dair birçok güzel manayı eşsiz inci gibi yazdı; meydana getirdi. Nâbî'nin *Hayriyye*'si ne (hoş) sözdür! Vehbî'nin *Lûtfiyyesi* ne güzeldir!.. Onları okuyup (bu güzel eserlerin gereğince) iş yap. Onların sırlarını anla; (ihtiva ettikleri bilgi, fikir ve tavsiyelere karşı çıkıp) tartışma! Ben de onları taklid ettim; öğüt verip bu dünyadan gittim...]

¹⁶ Hanifzâde Ahmed Tâhir, *Âsâr-ı Nev*, Nova Opera ab Ahmed Hanifzâdeh Ad Continuandum Haji Khalfae Lexicon Bibliographicum Collecta Et Ad Ordinem Literarum Disposita Ad Codicis Vindobonensis Fidem Primum Edidit Gustavus Fluegel. (G. Fluegel'in 1835-58 yılları arasında bastırıldığı *Keşfü'z-zunûn*... tercümesinin sonunda) s. 638, nr. 14981. Burada H. 1135 (1722-23) senesinde vefat eden Kayserili Remzî Mehmed Efendi'nin *Nazîre-i Hayriyye-i Nâbî* adlı manzum bir eserinin olduğu bildirilmekte ve onun “Hamd ol Allâh'a ki Vehhâb Vedûd/ Fâyiz-i çeşme-i cân-bahş-ı vücûd” beytiyle başladığı belirtilmektedir. Bursalı Tâhir Bey'e göre, Kayserili Remzî Mehmed Efendi, H. 1131 (M. 1719) yılında vefat etmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul Matbaa-i Âmire 1333/ 1915, c. 1, s. 315).

¹⁷ Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Muhsin Macit, “Diyadin'de Bir Divan Şairi: Necmî”, *Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/ 13 Fall 2013, s. 139-144.

¹⁸ Abdülkadir Karahan, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara 1987, s. 40-41.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Muallim Nâcî'ye göre, *Lûtfiyye*, gerçekten faydalı eserlerden...

19. asrın ikinci yarısının tanınmış edebî şahsiyetlerinden Muallim Nâcî (1265-1310/1849-1893), *Mecmûa-i Muallim*'de Sünbülzâde Vehbî'den bahsederken, onun eserleri ve şairliği hakkında da değerlendirmede bulunur. Muallim Nâcî, Vehbî'nin *Tuhfe*, *Nuhbe* isimli manzum sözlükleriyle *Lûtfiyye* adlı mesnevisini hakikaten faydalı eserlerden sayar. Buna ilâveten şiirinde gerçek zevk sahiplerinin arayacağı tatlılığın bulunamayacağını ifade eder: "Merhûmun *Tuhfe*'si, *Nuhbe*'si, *Lûtfiyye*'si hakikaten âsâr-ı müfideden ise de şi'rinde zevk-ı hakikî ashâbının arayacağı halâvet bulunamaz."¹⁹

[Merhumun *Tuhfe*'si, *Nuhbe*'si, *Lûtfiyye*'si gerçekten faydalı eserlerden ise de şiirinde hakiki zevk sahiplerinin arayacağı tatlılık bulunamaz.]

E. J. W. Gibb'in yazdığı *Lûtfiyye* özeti ve tenkidi

Osmanlı Şiir Tarihi'ni yazan meşhur İskoçyalı şarkiyatçı E. J. Wilkinson Gibb (1857-1901), Sünbülzâde Vehbî'nin hayatını hikâye ettikten sonra eserleri hakkında bilgi verir ve bazı değerlendirmeler yapar. Gibb, ilk cildinden sonraki beş cildi ölümünden sonra bastırılan bu hacimli şiir tarihinde, *Lûtfiyye*'yi genişçe özetlemiş; *Hayriyye* ile kısaca karşılaştırmış; söz konusu mesnevinin başarılı taraflarını isabetle belirtmiş; fakat sonuçta büyük bir adamın eseri sayılamayacağını, edebiyat yönünden hayli bayağı olduğunu iddia etmiştir. Yazara göre, Vehbî, *Lûtfiyye*'yi sağlık yönünden daha uygun zamanda da yazmış olsaydı, onun bu mesnevisinin Nâbî'nin anılan nasihatnamesine rakip olabileceği pek muhtemel görünmemektedir.

Gibb'in adı geçen eserinde Vehbî'nin bu mesnevisi hakkındaki "edebiyat nokta-i nazarından (...) oldukça bayağı bir eserdir" hükmünü yazımızın sonunda ele alıp değerlendirmek üzere *Lûtfiyye*'yi nasıl özetlediğini ve tenkid ettiğini görelim:

"Eserinin ismine oğlu Lutfullah'ın adına izafeten *Lutfiyye* diyen yazar, Nâbî'nin *Hayriyye*'sini model olarak almış ve bir dizi nasihatleri içeren bu eseri oğlu Lutfullah için yazmıştır, ona ithaf etmiştir. Her iki eser de içerdikleri nasihatler itibariyle birbirinden farklı olsa da düzenleniş bakımından birbirine çok benzemektedir. Vehbî eğitime büyük önem vermiş, hangi ilimlerin tahsil edileceği

¹⁹ Muallim Nâcî, "Nümûne-i İntihâb 15- Sünbülzâde Vehbî", *Mecmûa-i Muallim*, 1. sene, nüsha 30, 21 Şaban 1305 (2 Mayıs 1888) s. 119.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

nelerin gereksiz olduğu konusu üzerinde önemle durmuştur. Zamanın hekimlerinin çoğunun güvenilmez olduğu için tıp, her ilmin temeli olduğu için de mantık, tavsiye ettiği ilimler içerisinde. Faydasız olduğunu düşündüğü için felsefe ve matematiği, bilinmesi imkansız olan konularla uğraştığı için de zamanında hakim olan astrolojik astronomiyi tavsiye etmemiştir. Ona göre bütün gizli ilimlerle meşgul olmak aynı sebeplerle faydasızdır. Müziğin zevk verici olduğunu söylemekle birlikte bir beyefendi için herhangi bir enstrümanı kullanmanın ve dinlemenin uygun olmayacağını ifade eder. Tarih ve edebiyat, öğrenilmesi gereken bilimlerden; Şiirden bahsederken, o sıralarda İran'da meşhur olan muamma üzerinde çalışılması gerektiğini söylerken oğluna hiç de iyi bir nasihatte bulunmuş olmaz. Veysi ve Nergisi tarzının da modası geçtiği için nesirde yeni bir yolun tutulması gerektiğini söyler. Hattatlık tavsiye ettiği meslekler arasında yer alır. Satranç ve keyif verici maddeleri kullanmak insanı meşgul ettiği için tavsiye edilmez. Hovardalık, ayyaşlık, ikiyüzlülük, sofuluk ve buna benzer her türlü ahlâksızlık kınanırken, bunların zıddı olan erdemler övülür ve bunlara sıkıca yapışılması tavsiye edilir. Vehbi de tıpkı Nâbî'nin yaptığı gibi, oğluna, devlet makamlarında görev almaya heveslenmemesini, devlet memurluğunun çok tehlikeli olduğuna ve devlet memurlarının dürüst ve şerefli yaşamalarının çok zor olduğuna işaret ederek bu nasihatine uymasını ister. Nâbî hocalığı tavsiye ederken Vehbi tavsiye etmez ve kendisinin bu mesleği denediğini ve kadılık uğruna seve seve bu meslekten vazgeçtiğini söyler. Zira ona göre zaman, yaşlı Nâbî'nin zamanından bu yana oldukça değişmiş ve içinde bulunulan durum da eskisi gibi değildir. Ayrıca günlük hayatta nasıl davranılacağı, gelire göre harcamaların nasıl ayarlanacağı vb. konularda oldukça sağlam, pratik tavsiyelerde de bulunur. Evlilik konusunda Vehbi'nin görüşleri Nâbî'ninkinin tam aksidir; Nâbî oğluna, evlenerek kendisini bir takım yükümlülüklerin altına sokmaktan kaçınmasını tavsiye eder ve şer'î hukukun izin verdiği ölçüde cariyelerle yetinmesini söyler. Vehbi ise cariyelerin umumiyetle güvenilmez, cahil ve nasıl davranacağını bilmeyen kişiler olduğunu söyleyerek oğluna, iyi yetişmiş ve terbiye görmüş, kendi dengi olan bir hanımla evlenmesini tavsiye eder. Bununla birlikte tıpkı Nâbî gibi o da Gürcü kızlarının tercih edilmesi gerektiğini ifade eder. Hizmetçilerin seçiminde de oldukça dikkatli olunmalı, bunlara iyi muamele etmeli, fakat gereksiz samimiyete girilmemelidir. Esrar ve afyon gibi bütün mükeyyifatlardan sakınılmalı, hatta tütün ve

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

kahve de oldukça dikkatli ve arasıra kullanılmalıdır. Şair, oğluna yaptığı nasihatleri, boş ve faydasız gördüğü zamanın modası olan kuş beslemek, çiçek yetiştirmek gibi çılgınlıklardan uzak durması, bilhassa son derece insafsızca bir davranış olan, özgür yaşaması gereken kuşları hapsedmek gibi bir alışkanlığa asla mübtela olmamasını söyleyerek tamamlar.

Vehbi, hatimede yine oğluna hitaben, bu eserini bir hafta içerisinde ve hiç de iyi olmadığı bir zamanda yazdığını, bunun neticesi olarak şiiriyetten ya da olması gereken intizam ve insicamdan yoksun olduğunu söyler. Yaşadığı süre zarfında dünyanın pek çok yerini gördüğünü, pek çok ülke gezdiğini ve pek çok insanla tanıştığını söyler; iyiliğiyle kötülüğüyle hayatı her yönüyle tanıdığını ve öğrenmesi gereken şeyleri öğrendiğini belirtir. Bu kitapta yazdıklarımınsa bizzat kendi tecrübeleri olduğunu, tavsiye olarak söylediği şeyleri kendisinin bizzat tecrübe ettiğini bu sebeple büyük bir güvenle aynı şeyleri oğlunun da yararlanması için tavsiye edebildiğini ifade eder. Kitabın vezninden farklı bir vezinle yazılmış muamma kabilinden bir kıta ile telif tarihi 1790 (1205) olarak verilir.²⁰

Bu sahada yazılan ikinci eser olmakla ve oldukça ilginç bir eser olmakla birlikte *Hayriyye*'nin sahip olduğu orijinal niteliklerden yoksundur. Aynı şekilde içinde yaşanan ve eserin yazıldığı dönemin doğru bir panoraması çizilmiştir; sosyal hayatla ilgili tasvirler oldukça canlıdır ve bütün teferruatıyla anlatılmıştır. Şairin şahsiyeti de şiirlerinde oldukça belirgindir; pek çok tecrübesiyle ilgili olarak imalarda bulunması, ilgilerini ve şahsiyetini gizlememesi de kendisinden önceki şairlerin şiirlerinde bulunmayan ya da çok ender bulunan özelliklerdendir. Ne var ki bu eser için büyük bir adamın eseridir denemez; edebiyat nokta-i nazarından da, şairin sağlığı dolayısıyla öyle olmuş olsa da, oldukça bayağı bir eserdir ve üstelik daha uygun bir zamanda da yazmış olsaydı Nâbî'nin eserine yine de rakib olabileceği pek muhtemel görünmemektedir.

Eserin üslubundan ve ihtiva ettiği hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla yazar, sevgili oğlu Lutfullah için kendisinininkinden daha şerefli bir hayat arzu etmiş olmalıdır. Ancak talihsiz Lutfullah babasının tavsiyelerini yerine getirecek kadar uzun yaşamamıştır.

²⁰ 1023 Oldı tarîhi de hal-i ruh-ı zîbâ-yı hayâl

Ahsen-i vechle Lutfiyye-i nev buldı hitâm

Yazar burada eserin telif tarihinin "hal-i ruh-ı zîbâ-yı hayâl" terkinde ve bu terkinin harf değerlerinin toplamına ikinci mısradaki noktalı harflerin değerlerinin ilâve edilmesiyle bulunacağını söyler; hal (ben) noktalı harflere işaret etmektedir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sürûrî'nin *Divan*'ında yer alan onun ölümüyle ilgili bir manzumede yirmiyedi yaşındayken, 1795 (1210) yılında, yani *Lutfiyye*'nin yazılmasından beş yıl sonra, Vehbî'nin ölümünden de on yıl²¹ önce ölmüştür. Yine Sürûrî'nin güzel bir beytinde dile getirdiği gibi annesi de daha önce vefat etmiştir:

Kurb-ı mâderde girüb kabre sevindirdi anı
Lâkin âlâm-ı firâkiyle peder oldu dütâ"²²

Mehmed Âkif'in *Lutfiyye* hakkındaki birkaç beyti

Mehmed Âkif, 7 Eylül 1321 (20 Eylül 1905) tarihinde yazdığı ve üç buçuk sene sonra *Sırat-ı Müstakim*'de yayımladığı manzum bir Hasb-i hâl'inde önce Vehbî'nin oğlu için *Lutfiyye* yazdığını, gücü yetseydi kendisinin de muhatabı namına *Fazliyye* adında bir eser yazacağını söyler. Vehbî değilse de kendisinin de az çok manzumeler yazan bir kişi olduğunu, fakat şairlik istenirse, bu meziyetin onda da, kendisinde de bulunmadığını belirten Mehmed Âkif (Ersoy, 1873-1936), *Lutfiyye*'de kafiye sıkıntısı yüzünden ilimlerin, sanatların inkâr edildiği düşüncesindedir:

"Tutup *Lutfiyye* yazmış oğlu Lûtfullah için Vehbî
Yazardım ben de bir *Fazliyye* kudret yoksa nâ-kâfi

Ne var oğlum değilsen? Kardeşimsin, yâr-ı cânımsın,
Müşahhas bir ümidimsin, refik-ı râzdânımsın;

Ne var Vehbî değilsem? Ben de elbet nâzımım az çok...
Eğer şâirlik istersen ne Vehbî'den, ne benden yok!

Hakikat söylemek lâzımsa Vehbî'nin kitâbında
Fünûn inkâr edilmişdir kavâfi pîç ü tâbında!"²³

[Sünbülzâde Vehbî, oğlu Lûtfullah için tutup *Lutfiyye* yazmış... Ben de bir *Fazliyye* yazardım ama gücüm buna yetmez... Oğlum değilsen, ne çıkar?! Kardeşimsin, can dostumsun; şahıs şekline girmiş ümidimsin, sır bilen arkadaşımın!.. Vehbî değilsem, ne var?! Ben de elbet az çok manzumeler yazarım... Eğer şairlik

²¹ Vehbî, H. 1224 (M. 1809) yılında vefat ettiğine göre, oğlu babasından on yıl değil, on dört sene önce ölmüştür. (ÂC).

²² E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, Londra 1905, c. 4, s. 254-257. (*Lutfiyye* hakkındaki parça, söz konusu edilen beyitlerin imlâsında bazı düzeltmeler yapılarak şu tercümeden alınmıştır: E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I- V, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, c. III-V, s. 437-39).

²³ Mehmed Âkif, "Hasb-i hâl", *Sırat-ı Müstakim*, 25 Safer 327/ 18 Mart 1909, 2. cild, aded 3, s. 57-58.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

istersen, o (hüner) Vehbî'de de yok, bende de!.. Doğru söylemek gerekirse, Vehbî'nin anılan kitabında kafiye sıkıntısı yüzünden, fenler (ilim ve sanatlar) inkâr edilmiştir!..]

Birçok şair, yazar, edebiyat tarihçisi ve tenkitçi gibi bizim de eserleriyle edebiyat tarihimizde tuttuğu değerli yerden, millî hizmetlerinden dolayı şahsen saygı ve sevgi duyduğumuz merhum Mehmed Âkif, *Safahât*'ın birinci kitabını yayımlarken, dertleşmesinin Vehbî ve *Lûtfiyye*'si hakkındaki bu sekiz mısramı, herhâlde asıl konu dışında gördüğü için, çıkarmıştır. Âkif Bey de selefleri Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl ve Muallim Nâcî gibi, Sünbülzâde Vehbî'de şairlik gücü olmadığı fikrindedir. Ancak kolayca vezinli, kafiyeli söz söyleyebilen Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sinde kafiye sıkıntısı yüzünden ilimlerin inkâr edildiği iddiası, bizce, hakikate çok uygun bir beyan değildir... Halkalı Baytarlık ve Ziraat Mektebi'nde bazı müsbet ilimleri tahsil etmiş ve Osmanlı memleketlerinin ilerlemesi için fenlerin ne kadar gerekli olduğunu kavramış bulunan Mehmed Âkifin bu sözüyle *Lûtfiyye*'de felsefe, hendese (geometri) misali ilim dalları hakkında yazılmış

“Felsefiyyâta tevaggul etme

Rûz u şeb anı teemmül etme” (...)

(Felsefeyle alâkalı şeylerle çok uğraşma; gündüz gece onu derin derin düşünme!..)

“İtibâr eyleme pek hendeseye

Düşme ol dâ'ire-i vesveseye”²⁴

(Geometriye pek değer verme; o kuruntu dairesine düşme!) gibi beyitleri kast ettiği anlaşılmaktadır. Ancak sözlerinin devamından anlaşılacağı üzere, Vehbî'nin felsefeye yönelttiği itirazın sebebi, filozoflarca veya felsefî eserlerde ileri sürülen fikirlerin, bazı İslâm inanç esaslarına aykırı bulunuşudur. Şairin hendese (geometri) hakkındaki beyitleri ise, eserinin sonunda anlattığı gibi, okuyucunun gönlünü neşelendirmek niyetiyle tercih ettiği mizahî üslûbun verimleri arasındadır. (Şairin *Lûtfiyye*'de felsefe, musiki gibi ilim ve sanatlar hakkında dile getirdiği, sonraki zamanlarda hayli tenkitlere uğrayan fikirlerini, yazımızın sonunda değerlendirmeye gayret edeceğiz).

Çocuk Edebiyatı Yönünden *Lûtfiyye*'ye Kısa Bir Bakış

Cenap Şehâbeddin'in küçük kardeşi Ali Nusret Bey (1288-1328/1872-1913), çocuk edebiyatı hakkındaki bir yazısında şiir ve

²⁴ *Lûtfiyye Vehbî (Divân-ı Vehbî sonunda)*, Bulak 1253/ 1837, s. 7.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

nesir tarihimize bakınca, bu konuda Nâbî'nin *Hayriyye'si* ile Vehbî'nin *Lûtfiyyesi'nin* hatıra geldiğini belirterek anılan iki manzum eseri kısaca tenkit ve mukayese eder: Her iki eserin de konularına uygun fayda ve lezzetten mahrum, bazı mevzuları yönünden zararlı ve pek tatsız olduğunu iddia eden yazar, *Lûtfiyye'yi* *Hayriyye'ye* nazaran edebî değer ve hikmetlerle alâkalı mahiyet bakımından pek aşağı bulur. Ona göre, *Hayriyye'de* hiç olmazsa nazmedenin ilim ve fazilet gücünü gösteren bir kelime ve terkip zenginliği vardır ve yer yer yüksek manaları içine alan pek çok beyit, seçme bakışını süsleyebileceği gibi, baştan sona kadar, hattâ "Matleb-i Lâzime-i Hüsn ü Cemâl" (Güzelliğin gerekli oluşu) bahsinde bile edebî nezihlik korunmuştur.

Lûtfiyye'nin hendese (geometri) ilmi ve musiki sanatı hakkındaki bölümlerinden bazı beyitler nakleden Ali Nusret, o eserin bu gibi "sarîh hezeyânlarını" (açıkça saçma sapan lâflarını) *Hayriyye'de* bulmanın mümkün olmadığını söyler. Ayrıca ciğerinin parçası çocuğunun ahlâkını düzeltmek için hikmet kalemini dolaştıran bir babamın, kendince fazilet hükümlerine uygun bulunduğu yüksek nasihatlar arasında "Kıssa-i Kimyacı" gibi bir "rezâlet-nâmeyi" nazım kalıbına dökülecek kadar "şathiyyât"a kapılmış olmasına hayret eder. Sonuç olarak bugün çocuk edebiyatı adına hürmet ellerimizde birer yadigâr olması gereken bu iki eserin de konusuna uygun amelî bir değer gösterememek dolayısıyla itibardan mahrum bulunduğunu ileri sürer:

"Edebiyât-ı etfâl hulyâsı içinde mâzî-i şîr ve inşâmıza ircâ'ı nazar edince, iki eser-i manzûm hâtıra geliyor: *Hayriyye-i Nâbî*, *Lûtfiyye-i Vehbî*.

Ah! Bunlar şimdi elem-i hasretini çektiğimiz edebiyât-ı etfâlin ne güzîde nümûneleri olabilirdi. Fakat heyhât! Her ikisi de mevzûları ile mütenâsib nef ve lezzetden mahrûm, bâzı noktalarınca muzır, herhâlde pek bî-nemektir!

Bu iki nasihat-nâme-i manzûmun mukâyesesi hâlinde *Lûtfiyye'nin* târîhan muahhariyetine nazaran hiç olmazsa selefinin nekâyisinden muarrâ olması icâb ederken maa't-teessüf *Hayriyye'ye* nazaran gerek kıymet-i edebiyye, gerek mâhiyet-i hikemiyyece pek dündür. *Hayriyye'de* hiç olmazsa nâzımının sermâye-i ilm ü fazlına delâlet eden bir servet-i elfâz ve terâkîb vardır. Ve câ-be-câ maânî-i 'âliyeyi muhtevî pek çok ebyât, nazra-pîrâ-yı intihâb olabileceği gibi serâpâ, hattâ 'Matleb-i Lâzime-i Hüsn ü Cemâl' bahsinde bile nezâhet-i edebiyye mahfûzdur. Hele *Lûtfiyye'nin*:

İ'tibâr eyleme pek hendeseye

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Düşme ol dâ'ire-i vesveseye

Bakıp eşkâle mukarnes diyerek
Ya murabba' ya muhammes diyerek

Duş olup dâ'ire-i efkâra
Mâ-hasal dönmeysin pergâra

Hatt ü adla' sözü dâ'iyedir
Sanma kim eğlenecek zâviyedir!

Nâye tazyî-i nefes eylemeli
Üfleyip yâni amı n'eylemeli

Çalma öyle düdüğü mevlânâ
Ki dene adına neyzen monla

gibi sarîh hezeyânlarını *Hayriyye*'de bulmak mümkün olmadıktan başka ciğer-pâresi evlâdının tehzîb-i ahlâkı ve tezkiye-i efkârı için icâle-i kalem-i hikmet eden bir pederin kendince muvâfık-ı ahkâm-ı fazliyet bulduğu nasâyihi-âliye meyânında 'Kıssa-i Kimyâcî' gibi bir rezâlet-nâmeyi kâlbüd-i nazma ifrâğ edecek derecede rubûde-i şathiyyât olmasına taaccüb edilir!. Hâsılı bugün edebiyât-ı etfâl nâmına eydî-i hürmetimizde birer yâdigâr olmak icâb eden bu iki eser dahi mevzûu ile mütenâsib bir kıymet-i ameliye ibrâz edememek hasebiyle mahrûm-ı 'tibârdır."²⁵

Lûtfiyye'nin muhatabı Lûtfullah Çelebi'nin kısa hayatı

Hayrî-nâme'nin yazıldığı Hicrî 1113 (M. 1701) senesinde muhatabı olan Ebü'l-hayr Mehmed'in yedi yaşında, *Lûtfiyye*'nin yazıldığı 1205 (1790-91) yılında ise Vehbî'nin oğlu Lûtfullâh'ın (1183-84-1210/1769-70-1795-96) çocuk değil, 21-22 yaşlarında, yani söylenen sözü anlayabilecek seviyede bir genç olduğunu burada ifade etmek yerinde olur. Vehbî'nin çağdaşı ve arkadaşı Adanalı Sürûrî'nin divanındaki tarih manzumeleri arasında Sünbülzâde'nin oğlu Lûtfullâh'ın sakal bırakması²⁶, cariye alması²⁷ ve vefatı²⁸

²⁵ Ali Nusret, *Makâlât-ı Târihiyye ve Edebiyye*, İstanbul, Muhtar Hâlid Kitabhânesi, 1328 (1910), s. 95-97. Bu yazının yeni harflere çevrilmiş tam metni için bk. İnci Enginün- Zeynep Kerem, *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3, Nesir 2 (1860-1923)*, Dergâh yayını, İstanbul 2011, s. 781-789.

²⁶ *Divân-ı Sürûrî*, Bulak 1255/1839, s. 264.

²⁷ *Divân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 257.

²⁸ *Divân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 157, 289.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hakkında kıt'alar da vardır. Bu kıt'alardan Lûtfullâh'ın yaşı, dolayısıyla doğum yılı²⁹, ahlâkı, şiirlerinde kullandığı mahlas, sakal bıraktığı sene, İlbasan'daki memuriyeti, cariye alış zamanı, ölüm sebebi, annesinin kendisinden önce öldüğü, vefatının babası ve dostları üzerindeki tesiri konularında bilgi edinmekteyiz. Bu bilgileri Vehbî'nin *Tuhfe'si*, *Dîvânı* ve *Lûtfiyye'sinden* aldığımız malûmatla birleştirerek şöyle bir hayat hikâyesi inşa edebiliriz:

Sünblzâde Vehbî'nin oğlu Lûtfullah, H. 1183 (M. 1769) veya 1184 (1770) yılında dünyaya geldi. 1718-1719 yılında doğduğu bir şiirinden anlaşılan Vehbî'nin kendisi o sene elli yaşındaydı. Yaşlılık çağında bir oğul sahibi olmak, onu hayli sevindirmiş ve mutlu etmiştir. İran elçiliğinden dönen Vehbî, uygunsuz hâlleri yüzünden yedi sene işsiz kalmış; fakirlik ve ümitsizlik içinde bunalmış; nihayet sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın alâkası sayesinde 1197 /1783'de kadılık mesleğine geri dönebilmişti. Bu iyiliğine bir teşekkür niyetiyle aynı yılda *Tuhfe-i Vehbî'yi* paşanın iki oğlu adına yazan şair, anılan Farsça-Türkçe manzum sözlüğü kendi oğlu Lûtfullâh'ın da okumasını istiyordu.

Babasının terbiyesi altında yetişen, hem ondan, hem de diğer hocalardan ilim tahsil eden Lûtfullah, H. 1200 (M. 1785-86) yılında, demek oluyor ki 16-17 yaşlarında sakal bıraktı; çelebinin sakal bırakmasına baba dostu, şair Adanalı Sürûrî iki tarih düşürmüştü. O devirde mektep ve medreselerde öğretilen ilimleri edinen Lûtfullah, bilgili bir genç oldu; babasının izinden giderek şiir yazmaya da başladı. Manzumelerinde "nimet verilen, iyilik edilen" manasındaki "Mün'am" kelimesini mahlas kullanırdı. Annesi Gülsüm Hanım'ın 1205 (1790-91) yılında vefatı, yaşlı babasını pek üzmüş, çok mütessir etmişti.³⁰ Aynı sene, babası, yirmi bir yaşındaki

²⁹ Lûtfullâh'ın vefatı üzerine Sürûrî tarafından yazılan tarih kıt'alarının son mısraları, H. 1210 (M. 1795-96) yılına karşılık gelir. Bunlardan birindeki "Sinni geçmişti bu esnâda yigirmi altısın" (*Dîvân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 157) mısraından Lûtfullâh'ın 1183 veya 1184 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 1210'dan 26 çıkarıldığında 1184 rakamına ulaşılır. "Sinni geçmişti... yigirmi altısın" mısraı, onun 26 yaşı içinde değil, bunu geçtiği, yani 27 yaşında vefat ettiği manasında anlaşılırsa, 1183 yılında doğduğunu dolaylı olarak gösterir.

³⁰ Lûtfullâh'ın annesinin adını ve vefat yılını, babası Vehbî'nin *Dîvânında* bulunan şu tarih kıt'asından öğreniyoruz: "Târîh-i Vefât-ı Zevce-i Hîş

O merhûme belî dârü's-sürûra eyledi rihlet

Ne çâre beyt-i hüzn oldu mekânı kalb-i mağmûmun

Kalem-den katre-i hûn akdı yazdıkdâ bu târihi

Makâmın eyle yâ Rab Cennet-i Firdevs Gülsüm'ün" (*Dîvân-ı Vehbî*,

Bulak 1253/1837, "Tevârih" kısmı, s. 16). (Kendi Kansının Vefat Tarihi- Evet, o rahmetli kadın, sevinç yurduna göçtü... Ne çare ki gamlı, kederli kalbimin yeri, hüzn evi oldu. Bu tarihi yazdığımda kalemden kan damlası aktı: Yâ Rabbi, Gülsüm'ün makamını Firdevs cenneti eyle!) Üçüncü mısradaki "katre-i hûn akdı" (kan damlası aktı) ibaresinden, tarih mısraındaki noktalı harflerin hesap edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Kıt'anın dördüncü mısraının

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

“ciğer-pâre”si Lûtfullah için *Lûtfiyye* adını koyduğu bir nasihatname yazdı. (Bu eserdeki

“Hak seni eyledi çün kim kâdî

Sen de ol hükm-i kazâya râzî”³¹

beyti, eğer bütün kadılara hitaben değil, şairin oğluna söylenmişse, o takdirde Lûtfullâh’ın o sıralarda kadı olduğu anlaşılır). Mesnevi şeklinde, 1183 beyitli bir öğüt kitabıydı *Lûtfiyye*... Kendisine çeşitli ilimler, sanatlar, iyi ve kötü huylar, insanlarla birlikte yaşama adabı, meslekler gibi birçok konuda nasihatte bulunan yaşlı babası, evlilik ve cariye alma hakkındaki fikirlerini de anlatmış; iyi bir aile mensubu, namuslu ve dindar bir kızla evlenmesini tavsiye etmişti. Fakat Lûtfullah, 25 yaşındayken bir cariye almış; böylece denebilir ki, babasının değil, Urfalı Nâbî’nin *Hayrî-nâme*’sinde evlenmeyip cariye alma tavsiyesini tutmuştu.

Yaşlılar gibi ağırbaşlı ve akıllı, güzel huyları kendisinde toplamış, nazik bir kişi olan Lûtfullah Molla, memurluk gereği İlbasan’da bulunduğu sırada³², H. 1210/ M. 1795-96 yılında beklenmedik bir zamanda veba hastalığına tutuldu ve bu hastalık sonucu vefat etti³³; annesinin kabrinin yanına gömüldü. Onun genç yaşta ölümü, bütün samimi dostlarını üzmüş; fakat bilhassa beş yıl önce karısını da kaybetmiş yaşlı babasını, daha çok tesiri altında bırakmış ve perişan etmişti...

Süleyman Nazîfe göre, *Lûtfiyye-i Vehbî, Hayriyye-i Nâbî*

Süleyman Nazîf (1869-1927), Nâmık Kemâl’in eserlerine dair *Mecmûa-i Ebû’z-Ziyâ*’da yayımlanan 27 Şubat 1323 (11 Mart 1908) tarihli mektubunda *Lûtfiyye-i Vehbî* ve *Hayriyye-i Nâbî*’nin şiir değil, “tenahnuh” (gırtlakını temizlemek üzere hırıltılı ses çıkarma) ve “tenassuh” (nasihat dinleme) olduğunu iddia eder. Buna

noktalı harfleri, ebced hesabına göre 1205’e karşılık gelir. Buradan Gülsüm Hanım’ın H. 1205/ M. 1790-91 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Vehbî’nin karısının anılan yılda öldüğü konusunda Sürûrî *Hezeliyyât*’ında da bir kıt’a vardır. *Hezeliyyât-ı Sürûrî*, ts., s. 78.

³¹ *Lûtfiyye-i Vehbî*, a.g.e., s. 42.

³² Adanalı Sürûrî, Lûtfullâh Molla’nın vefatı üzerine yazdığı kıt’alardan birinde “Gerçi olmuşdu muvakkat İlbasan’ın zabtuna/ Şehr-i ömrün kıldı yağmâ ceş-i tâûn ez-kazâ” diyerek onun vazifesi, vefat yeri ve sebebi hakkında bilgi vermektedir. Biz, “İlbasan’ın zabtı” ibaresinden Lûtfullâh’ın bu şehirde kadı olduğu manasını çıkarıyor; “ez-kazâ” kelimesiyle de anılan memuriyete dolaylı biçimde işaret edildiğini sanıyoruz. Vehbî’nin söz konusu tarihten beş yıl önce oğluna hitaben yazdığı *Lûtfiyye*’de “Mademki Allah seni kadı yaptı...” manasındaki mısraı da bu fikrimizi teyid edicidir. *Sicill-i Osmânî* yazarı ise Sünbülzâde Vehbî’nin “mahdûmu” (oğlu) müderris Lûtfullâh Efendi’nin “1210’da yigirmi altı yaşında fevt oldu”ğunu bildirir. (Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniye*, ts., c. 4, s. 618).

³³ *Divân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 157.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ilâveten, şiir heyulâsına ancak Nedim gibi zengin yaratılış sahiplerinin “i’câz” (herkesin yapamayacağı işi gören) ellerinin şekil vereceğini söyler: “Hâsılı, *Lûtfiyye-i Vehbî*, *Hayriyye-i Nâbî* gibi tenahnuh ve tenassuh şi’r değil; heyûlâ-yı şi’re ancak Nedim gibi tabâyi’-i müstağnî ashâbının eyâdî-i i’câzı şekil ve sûret verir.”³⁴

Görülüyor ki, Süleyman Nazif, bu mektubunda *Lûtfiyye-i Vehbî* ve *Hayriyye-i Nâbî*’nin şiir değil, herhâlde anılan iki eseri ahenksiz bulduğunu ve didaktik (talimî) mahiyette gördüğünü belirtmek üzere, “tenahnuh ve tenassuh” olduğunu söylemektedir. Ancak Nazif’in Mehmed Âkif hakkındaki kitabında ifade ettiği gibi³⁵, insanın edebî eserler ve şahsiyetler hakkındaki kanaatleri değişebilmekte; daha önce beğendiği bir edebî eserden zevk almaz hâle gelebildiği veya beğenmediği bir edebiyat verimi hakkındaki fikrinin tam aksine döndüğü yahut tenkit ettiği şairi, yazarı takdir etmeye başladığı görülebilmektedir.

Şehabeddin Süleyman’a göre *Lûtfiyye*

Osmanlı edebiyatı tarihini yazanlardan Şehabeddin Süleyman (1885-1919?)³⁶, 1910 yılında yayınlanan *Târih-i Edebiyat-ı Osmâniyye* adlı eserinde Sünblzde Vehbî’nin hayatı, eserleri ve şairliği hakkında, Ziyâ Paşa ve Muallim Nâcî’nin yazdıklarından da faydalanarak bilgi verir. Şehabeddin Süleyman, Vehbî’yi zamanında az-çok ehemmiyete sahip olmakla birlikte geleceğin inceleme eliyle şairlik sahasından çıkarılacak kadar iğnelemelere ve tenkitlere uğramış bir şair diye tanıtır ve onun şairlik yaratılışından pek az bir pay aldığını belirtir. Ş. Süleyman’a göre, Vehbî, zamanının âlimleri ve faziletli insanlarından sayılabilir. Arapça ve Farsçadaki ustalığı, bilgisi bakımından son derece mühim bir kişidir. *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı eserleri bunlara birer delildir... Fakat hiçbir zaman ince bir hassasiyetle geniş, ince bir hayal gücünün uyuşmasından veya birbirine üstün gelmesinden ibaret bulunan şairliğe yükselememiştir.

Daha sonra Vehbî’nin şöhretini muhtemelen *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı eserlerine borçlu olduğunu söyleyen yazar, manzum

³⁴ “Süleyman Nazif Beyefendinin Âsâr-ı Kemâl’e Dâir Bir Mektûbu (II)”, *Mecmûa-i Ebû’z-Ziyâ*, 12 Cumâde’l-ülâ 1329 (11 Mayıs 1911) nr. 95, s. 532. (Aynı cümle, yazarın Mehmed Âkif adlı eserinde şu şekilde yer alır: “Hâsılı, *Lûtfiyye-i Vehbî* gibi, *Hayriyye-i Nâbî* gibi tenassuh ve tenahnuh şi’r değil, heyûlâ-yı şi’re ancak Nedim gibi tabâyi’-i müstesnâ ashâbının eyâdî-i i’câzkârı şekil ve sûret verir.” Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1924, s. 21).

³⁵ Süleyman Nazif, a.g.e., s. 14.

³⁶ Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Ankara 2000, s. 551-55.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

sözlük yapmanın büyük bir kudret ve bilgiye muhtaç bulunduğunu, bu kitapların (Farsça, Arapça) kelimeleri öğretmek için mekteplerde okutulduğunu, fakat zavallı memleket çocuklarının beyinlerinin tamamen anlayamadıkları mısralarla ezildiğini ileri sürer. Biz, Şehabeddin Süleyman'ın *Tuhfe-i Vehbî* ve *Nuhbe-i Vehbî* lehinde, aleyhinde yazdıklarını, Vehbî'nin şöhretini ihtimal ki anılan eserlerine borçlu olduğu şeklindeki fikirlerini uzun uzadıya tenkit etmeyecek, sadece *Lûtfiyye* hakkında kurduğu birkaç cümleyi aktaracağız:

"*Lûtfiyye*'sinde Nâbî'nin *Hayriyye-i Nâbî*'sini taklid ediyor. Bu mevzûn bir ahlâk kitâbıdır. Maamâfih içinde

Felsefiyyâta tevaggul etme

Rûz u şeb anı teemmül etme

gibi zamânın felsefiyyâta karşı kinini gösteren saçma sözleri olmakla berâber asrının ulûm ve fûnûn, âdât ve ahvâl-i beşer hakkındaki fikrini gösterdiği cihetle mâzîyi tedkik etmek isteyenlere güzel bir risâle-i vesâ'ikdir."³⁷

[*Lûtfiyye*'sinde Nâbî'nin *Hayriyye*'sini taklid ediyor. Bu, vezinli bir ahlâk kitabıdır. Bununla birlikte içinde

Felsefiyyâta tevaggul etme

Rûz u şeb anı teemmül etme

(Felsefeyle ilgili şeylerle meşgul olma; gündüz gece onu etraflıca düşünme!) gibi zamanın felsefeyle alâkalı şeylere karşı kinini gösteren saçma sözleri olmakla beraber asrının ilimler, fenler, âdetler ve beşer hâlleri hakkındaki fikrini göstermesi yönünden geçmişi incelemek isteyenlere güzel bir vesikalar kitapçığıdır.]

Târîh-i Edebiyat Dersleri yazarının kaleminden *Lûtfiyye*

"Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi *Târîh-i Edebiyat* muallimi" İbrâhim Necmi (Dilmen, 1887-1945) 1922 yılında yayınladığı *Târîh-i Edebiyat Dersleri* adlı kitabında Sünbülzâde Vehbî'nin meşhur eseri *Lûtfiyye*'yi şöyle tanıtır:

"*Lûtfiyye-i Vehbî*- Nâbî'nin '*Hayriyye*'sine nazîre olan bu eser, Vehbî'nin mahdûmu Lûtfullah Efendi'ye hitâben yazdığı nasihatları ihtivâ eder. Fâilâtün feilâtün feilün vezninde ve mesnevî şeklinde olan *Lûtfiyye* ulûmun envâi, âdâb-ı muâşeretin şerâiti, ahlâk-ı ferdiyyenin îcâbâtı, münâsebât-ı beşeriyye eşkâli, turuk ve

³⁷ Şehâbeddin Süleyman, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Sancakyan Matbaası, 1328/ 1910, s. 250-51. Bu eser hk. Ali Cânîb (Yöntem)'in bir tenkidi için bk. *Prof. Ali Cânîb Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, Konya 1995, s. 543-45.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

menâsıb ahvâli hakkında nesâyihî câmi'dir. İlim hakkındaki anlayışı

İ'tibâr eyleme pek hendeseye
Girme ol dâire-i vesveseye
demesinden anlaşılacağı gibi, ictimâî telâkkisi de
Avrete verme hazer kıl ruhsat
Ki anun çoğu esîr-i fırsat
Anları etme umûra mahrem
Çıkmasın taşraya hiç savt-ı harem
yolundaki nesâyihinden istidlâl olunabilir."³⁸

[*Lûtfiyye-i Vehbî*- Nâbî'nin '*Hayriyye*'sine nazîre olan bu eser, Vehbî'nin oğlu Lûtfullah Efendi'ye hitaben yazdığı öğütleri içine alır. Fâilâtün³⁹ feilâtün feilün vezninde ve mesnevi şeklinde olan *Lûtfiyye*, ilimlerin çeşitleri, insanlarla birlikte yaşama âdâbının şartları, ferdî ahlâkın gerekleri, beşerî münasebetlerin şekilleri, kazanç yolları ve devlet memuriyetinin hâlleri hakkında nasihatları toplayıcıdır. İlim hakkındaki anlayışı

İ'tibâr eyleme pek hendeseye
Girme ol dâire-i vesveseye
(Geometriye pek değer verme! O kuruntu dairesine girmel!..)
demesinden anlaşılacağı gibi, sosyal görüşü de
Avrete verme hazer kıl ruhsat
Ki anun çoğu esîr-i fırsat
Anları etme umûra mahrem
Çıkmasın taşraya hiç savt-ı harem
(Sakın kadına izin verme! Çünkü onların çoğu fırsat düşkünüdür. Onları işlerine sırdaş etme! Evin kadınların oturduğu kısmının sesi dışarı hiç çıkmasın!) yolundaki nasihatlarından çıkarılabilir.]

Urfalı divan şairi Emîn'in *Lûtfiyye* övgüsü

On sekizinci asrın sonlarıyla on dokuzuncu asırda *Lûtfiyye-i Vehbî*'nin şairler, şuara tezkiresi sahipleri, tarihçiler, edebiyat tarihi araştırmacıları tarafından umumiyetle beğenilip övüldüğünü bilmekteyiz. Yirminci asrın ilk çeyreğinde ise bu eserin felsefe, hendese (geometri), musiki gibi bazı ilim veya sanat dalları aleyhinde fikirleri içine aldığı, çocuk edebiyatı örneği olamayacağı ileri sürülerek veya kadınlar hakkında yadırganacak tavsiyeler

³⁸ İbrahim Necmi, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, İstanbul Matbaa-i Âmire, 1338/ 1922, 1. cilt, s. 246-47.

³⁹ "Feilâtün" olmalı. (ÂC).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

taşıdığı ima edilerek çeşitli yönlerden tenkitlere uğradığını gördük. Ancak bu mênfi değerlendirmelere rağmen eserin birçok güzel ahlâkî öğütleri, faydalı tavsiyeleri ihtiva etmesinden dolayı bazı edebiyatseverler tarafından zevkle okunup beğenildiği, başka bir ifadeyle hakkının teslim edildiği de bir vakiadır. Yirminci asır divan şairlerinden Urfalı Kıratoğlu Emîn'in (1884-1934) *Lûtfiyye* hakkında -adı geçen eser boyunca kullanılmış olan- "feilâtün feilâtün" kalıbıyla ve mesnevi şeklinde yazdığı manzumesi, bu hayranlık derecesindeki takdirlerin örneklerinden biridir. İşte Kıratoğlu Emîn'in *Lûtfiyye* ve sahibi Vehbî Efendi hakkındaki övgüsü: "Der-Hakk-ı *Lutfiyye-i Vehbî*

Ne güzel pend ü nasihat-nâme

Tutan elbetde erer bir kâme

Safha-i lûtfuna kıl-k-i hüneri

Yemm-i irfândan akıtmış güheri

Bırağıp böyle bulunmaz bir eser

Ki bakanlar misini eyleye zer

Eder ihyâ nice dil-mecrûhu

Mazhar-ı lutf-ı Hak olsun rûhu

Koydu *Lûtfiyye-i Vehbî* nâmın

Dü cihânda vere Mevlâ kâmın

Kim bu tarz ile kıla azm-i bekâ

İki âleimde Emîn olsa revâ"⁴⁰

[Vehbî'nin *Lûtfiyye*'si Hakkında- Bu ne güzel bir öğüt ve nasihat kitabıdır!.. O öğütleri tutan, elbette muradına erer (istediğine erişir). Hüner kalemi, lûtf sayfasına irfan denizinden mücevher(gibi güzel ve parlak sözler)i akıtmış. (Sahibi Sünblzâde Vehbî, ardında) böyle bulunmaz bir eser bırakmış ki, bakanlar (okuyanlar), bakırını altın etsin (kötü huylarını güzel ahlâkâ çevirerek kâmil insan olsun). Bu eser, nice kalbi (manen) yaralanmış kimseyi diriltir... (Vehbî'nin) ruhu, Cenab-ı Hak'ın lûtfuna mazhar olsun (ihsanına kavuşsun)! Kendisi, nasihat kitabının adını "*Lûtfiyye-i Vehbî*" koydu. Allah, iki cihanda onun isteğini versin!

⁴⁰ *Kıratoğlu Emin Dîvânı*, haz. Mehmet Veysi Dörtbudak, İzmir 2003, s. 176. (Manzumeyi buraya aktarıken çeviri yazı alfabesini kullanmadım. Bu manzumeden beni haberdar eden Veysi Bey'e teşekkür ederim).

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Kim bu tarzda ebedî kalıcılık yurduna giderse, o, iki âlemde emin olsa lâyıktır.]

Besim Atalay: "...Lûtfiyye... herkes tarafından takdir olunurdu"

Maraş Târîhi ve Coğrafyası adlı bir eser yazarak bastıran Besim Atalay (1882-1965), anılan kitabının sekizinci babında bu şehirde geçmiş âlim, din bilgini ve şairleri tanıtırken Sünbülzâde Vehbî hakkında da kısaca bilgi verir. Bizi, konumuz yönünden Vehbî'nin edebî şahsiyeti, eserleri ve bilhassa *Lûtfiyye*'ye dair malûmat alâkadâr ettiği için, Atalay'ın o mevzudaki cümlelerini nakledeceğiz:

"Son teceddüd-i ilmî devresine kadar mûmâ ileyh yegâne tanılmakda idi. Eserleri pek mu'teber sayılırdı. *Tuhfe, Nuhbe, Lûtfiyye* nâm eserleri âdetâ herkes tarafından takdir olunurdu. *Tuhfesi* yakın zamanlara kadar medreselerde ve rüşdiye mekteplerinde talebeye ezber etdirilir ve bu sakim usûlle talebeye Fârisî belletdirilir idi. Mûmâ ileyh ince ve hassas bir şâir olmaktan ziyâde lâ-kayd ve perde-bîrûn bir nâzımdır."⁴¹

[Son ilmî yenilenme devresine kadar adı geçen (şâir) biricik tanınmaktaydı. Eserleri çok itibarlı sayılırdı. *Tuhfe, Nuhbe, Lûtfiyye* adı eserleri adeta herkes tarafından beğenilirdi. *Tuhfe*'si yakın zamanlara kadar medreselerde ve rüşdiye mekteplerinde talebeye ezber ettirilir ve bu sakat usulle öğrencilere Farsça öğretilirdi. Adı geçen, ince ve hassas bir şâir olmaktan ziyade kayıtsız (dindâr olmayan) ve edep dışı bir nâzımdır.]

Atalay'ın bu satırları, Vehbî'nin son ilmî yenilenme devrine kadar büyük şâir kabul edildiğini, eserlerinin çok itibarlı olduğunu, *Tuhfe, Nuhbe, Lûtfiyye* adlı kitaplarının âdetâ herkes tarafından beğenildiğini belirtmekte; başka bazı şâir ve yazarların aynı husustaki şahitliklerini teyid etmektedir.

İbrahim Alâeddin'in *Lûtfiyye* Hakkındaki Tenkitleri

Sünbülzâde Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sini terbiye (eğitim) ve tahsil (öğrenim) yönünden ele alıp oldukça tafsilâtlı biçimde inceleyen yazarlarımızdan biri de İbrahim Alâeddin'dir. 1913-16 yılları arasında İsviçre'de psikoloji ve pedagoji tahsil eden, mezun olduktan sonra on sene boyunca Dârü'l-muallimîn-i Aliyye'de ilim dahıyla alâkah dersler veren İbrahim Alâeddin (Gövsa, 1889-1949), *Tedrisât*

⁴¹ Besim Atalay, *Maraş Târîhi ve Coğrafyası*, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1339, s. 138.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mecmuasında yayımlanan “Sünbülzâde Vehbî’ye Nazaran Terbiye ve Tahsîl” başlıklı yazısında önce *Lûtfiyye*’yi iktibaslarla tanıtır; sonra şairin felsefe aleyhindeki sözlerini tenkide koyulur:

“Vehbî ve mensûb olduğu medrese nazarında felsefenin birtakım basmakalıp ıstılâhâtdan başka bir şey olmadığı tabîidir. Dar bir softa kafasının hakîkati taharrîden nasıl ihtirâz ettiğini bu manzûme pekiyi gösteriyor. Bilhassa şer’î hükümler için ‘Akıl evvel, nakil onunla müevveldir’ esâsına rağmen, nakle muhâlif olan fikirlerin akla muvâfık olsa da reddi lâzım geleceği hakkındaki beyit şâyân-ı ibretidir.”⁴²

[Vehbî ve mensub olduğu medresenin fikrine göre felsefenin birtakım basmakalıp terimlerden başka bir şey olmadığı, olağandır. Dar bir softa kafasının hakikati araştırmaktan nasıl sakındığını bu manzume pekiyi gösteriyor. Bilhassa şer’î hükümler için ‘Akıl önce (gelir), nakil (yoluyla aktarılan dinî hükümler) onunla tevil edilir’ esasına rağmen, nakle aykırı olan fikirlerin akla uygun olsa da reddedilmesi gerekeceği hakkındaki beyit ibrete lâyıktır.]

Vehbî’nin “ilm-i nücûm”u da iltifata değer bulmadığını kaydeden İbrahim Alâeddin, hey’etin (astronominin) onlarca bilinen manasına ve eski kitaplardaki verilerine göre bu hükmün pek de haksız sayılamayacağını; aynı mazeretin felsefe, kimya gibi mahkûm ettiği ilim dalları hakkında da hatırlanabileceğini belirtir. Ancak onun çağındaki batı düşünürleri ve edebiyatçıları arasında bu kadar çocukça zihniyet taşıyan adamların bulunmadığı düşünülürse, son asırlarda geri kalışımızın sebeplerinden birinin anlaşılacağı ifade eder. Sünbülzâde’nin gizli ilimler, o arada kimya hakkındaki yergi ve alaya almasını da nakleden makale sahibine göre bu durum, bizim âlimlerimizin, zamanlarındaki fikir ve kabullerden habersiz ve katmerli cahil olduklarını gösterir:

“İlm-i nücûmu da Vehbî sezâ-yı iltifât bulmuyor. Fîl-hakîka hey’etin onlarca mâlûm olan medlûlüne ve eski kitablardaki mu’tâlarına göre bu hüküm pek de haksız addolunamaz. Aynı mâzereti felsefe gibi, kimya gibi ilh. gibi mahkûm ettiği ilim şubeleri hakkında da hâtırlamak mümkündür. Ancak onun yaşadığı zamandaki garb mütefekkirîni ve üdebâsı arasında bu kadar çocukca zihniyet taşıyan adamların bulunmadığı düşünülürse, son asırlarda ne kadar müdhiş bir fark ile geri kaldığımızın sebeplerinden biri idrâk edilmiş olur zannedirim.

⁴² İbrahim Alâeddin, “Sünbülzâde Vehbî’ye Nazaran Terbiye ve Tahsîl”, *Tedrisât Mecmuası*, Nisan 1341/ Nisan 1925, nr. 66, s. 211.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vehbî bundan sonra ulûm-ı hafıyye hakkındaki nasihatlarına geçiyor. (...) Kimyâyı bu meyanda kimyâ-yı bâtil sûretinde telâkkî ederek uzun uzun hiciv ve bir hikâye ile tehzil etmesi, bizim ulemâmızın zamanları efkâr ve telâkkiyâtına karşı ne kadar gâfil ve ve cehl-i mürekkeb mânâsıyla ne derece câhil olduklarını gösterir. Üçüncü Selim Avrupa terakkiyât ve teşkilâtını memlekete idhâle çalışırken en sevdiği ve himâye ettiği bir şâirin bu derece geri bir zihniyette olduğu düşünülür ve Vehbî gibi zevâtın o devirdeki en yüksek fikir erbâbımızı temsil ettikleri de hatırlanırsa, o zaman terakkî uğrunda teşebbüslerin ne kadar gayr-ı şûûrî olduğu kolayca tahmîn olunabilir.⁴³

[Vehbî, astrolojiyi de dikkate yarar (ilgilenmeye uygun) bulmuyor. Doğrusu astronominin onlarca bilinmiş olan manasına ve eski kitaplardaki verilerine göre bu hüküm pek de haksız sayılamaz. Aynı mazereti felsefe gibi, kimya gibi vb. mahkûm ettiği ilim dalları hakkında da hatırlamak mümkündür. Ancak onun yaşadığı zamandaki Batı düşünürleri ve edebiyatçıları arasında bu kadar çocukça zihniyet taşıyan adamların bulunmadığı düşünülürse, son asırlarda ne kadar müthiş bir farkla geri kaldığımızın sebeplerinden biri anlaşılabilir olur sanırım.]

Vehbî bundan sonra gizli ilimler hakkındaki nasihatlarına geçiyor. (...) Kimyâyı bu arada batıl kimya şeklinde kabul ederek uzun uzun yermesi ve bir hikâye ile alaya alması, bizim âlimlerimizin zamanları fikir ve kabullerinden ne kadar habersiz ve katmerli cahillik manasıyla ne derece cahil olduklarını gösterir. Üçüncü Selim Avrupa ilerlemeleri ve teşkilâtını memlekete dahil etmeye çalışırken, en sevdiği ve koruduğu bir şâirin bu derece geri bir zihniyette olduğu düşünülür ve Vehbî gibi kişilerin o devirdeki en yüksek fikir sahiplerimizi temsil ettikleri de hatırlanırsa, o zaman ilerleme uğrunda teşebbüslerin ne kadar şüursuzca olduğu kolayca tahmin olunabilir.]

İbrahim Alâeddin, söz konusu ettiğimiz yazısında, musikinin Vehbî'nin gözünde aslında değerli olmakla birlikte bu sanatla uğraşılmasının itibar düşürücü olarak gösterildiğini de belirtir:

“Mûsikî Nâbî’de olduğu gibi Vehbî nazarında da aslen kıymetli olmakla berâber iştigâli haysiyet-şiken olmak üzere gösterilmiştir. Fîl-hakîka aramızda el-ân bile mûsikîyi ehl-i hevânın vesîle-i sefâheti ve ale'l-âde insanların sermâye-i maîşeti

⁴³ İbrâhim Alâeddin, a.g.e., s. 211-12.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

olmak üzere telâkkî ve mûsikî ile iştigâli bi'n-netîce hafif-meşreblik add edenler çokdur.”⁴⁴

[Mûsikî, Nâbî'de olduğu gibi Vehbî'nin gözünde de aslında değerli olmakla beraber (bu sanatla) uğraşılması itibar düşürücü olmak üzere gösterilmiştir. Gerçekten aramızda şimdi bile müziği nefsinin isteklerine uyan haylazların sefahet sebebi ve sıradan insanların geçim sermayesi olmak üzere kabul edenler ve müzikle uğraşmayı sonuç olarak hafifmeşreplik sayanlar çoktur.]

Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sine umumiyetle menfi gözle baktığı, yazısının bu nasihatnameye ayırdığı beş buçuk sayfasında onun konularını özetleme yanında sadece kusur ve noksan saydığı tarafları üzerinde durduğu görülen İbrâhim Alâeddin, eski adamlarımızın düşüncesinde tahsilin medreselerde okunan ve icazet almağa esas olan konulardan ibaret, değerli geçim vasıtalarının da ancak devlet işlerine has gibi olduğunu anlatır. Ona göre, bu zihniyetin asırlarca sürmesi, az-çok okuyan gençlerin hükûmet kapılarına koşmaları sonucunu vermiş; belirtilen anlayışın yaptığı kabuller de biraz seviyeli Türklerin üretim hayatından uzak yaşamalarına, millî servetin gayr-ı Müslim unsurların eline geçmesine sebep olmuştur. Yazar, Vehbî gibi eski adamlarımızın sanatları cahillere has saydıklarını ve az-çok hor gördüklerini de belirtmektedir:

“Eski adamlarımızın nazarında tahsîl medreselerde okunan ve icâzet almağa esâs olan mevâddan ibâret olduğu gibi, kıymetli vesâ'it-i maîset de ancak devlet işlerine münhasır gibidir. Bu zihniyetin asırlarca pâydar kalması, az-çok okuyan gençlerin kâmilen hükûmet kapılarına koşmalarını intâc etmiş ve bütün bu anlayışın yaptığı telâkkiyât biraz seviyeli Türklerin istihsâl hayatından uzak yaşamalarına, bilhassa istilâ devirlerinden sonra millî servetin Müslüman olmayan unsurlar eline geçmesine sebep olmuştur. Onların nazarında hiref ve sanâyi' de cühelâyâ mahsus ve az-çok hakîr addedilen işlerdi. Nitekim Vehbî

Ba'z-ı esnâf eder ammâ râhat
Hiç çekilmez hele züll-i hîrfet
Yokdur anlarda muazzez bir ferd
Çün yiğitbaşları baş nâmerd
mukaddimesiyle esnâfın ve san'at erbâbının türlü kusurlarını tâdâd ediyor.”

⁴⁴ İbrâhim Alâeddin, a.g.e., s. 213.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

İbrahim Alâeddin'e göre, hayatı böyle sınırlı ve hatalı gören Vehbî'nin aile ve evlilik hakkındaki düşüncesi Nâbî'nin *Hayriyye*'de yazdığından daha geniş ve dürüst değildir. Kadınlık hakkında şimdi izlerini gördükleri geleneğe bağlı düşünme tarzına Vehbî pek güzel tercüman olmaktadır. Bundan sonra *Lûtfiyye*'nin evliliğe dair bölümünden şu on iki beyti iktibas eden yazar, böylece fikrini desteklemeyi hedeflemektedir:

“Avrete virme hazer kıl ruhsat Ki anun çoğu esîr-i fursat
Anları itme umûra mahrem Çıkmasun taşraya hiç savt-ı
harem
Ruhsat-ı fâhişedir ol ruhsat Ki göre kâr-ı ricâl[i] avret
Mâkiyândan gelicek bâng-ı horûs Olup ol hânenin ehli
me'yûs
Şûm u idbârımı cezm ile tamâm Başını kesmeğe eyler ikdâm
Merd işine karışırsa nisvân Çâresin görmelidir böyle
hemân
Irz-ı İslâm'a yakışmaz aslâ Zen-i küffâr olur öyle
rûsvâ
İrtikâb eylemez ehl-i gayret Ki ide ehline dâ'ir sohbet
Sonra lâyük mî lisâna düşmek Ni'met-i irza köpekler üşmek
Ba'zılar yazdı azâb-ı nârı Nâsize âteşe benzer karı
Çün Hudâ kıldı ricâli kavvâm Olma mağlûb-ı zen-i bed-fercâm
Seni me'mûn u muvaffak ide Hak Hânene gâlib-i mutlak ide
Hak”⁴⁵

Yazarın Nâbî'nin *Hayriyye*'de yazdığından daha geniş ve dürüst bulmadığı, geleneğe bağlı düşünce tarzını pek güzel ifade ettiğini söylediği bu beyitleri günümüz Türkçesiyle şöyle nesre çevirebiliriz:

“Sakın kadına izin verme ki, onların çoğu fırsat düşkünüdür. Onları işlerine mahrem (sırdaş) etme; evinde harem (kadın ve kızların oturduğu kısım) sesi hiç dışarı çıkmasın. Erkeklerin işini kadının görmesi, ahlâka aykırı bir izindir. Tavuktan horoz sesi gelince, o evin sahibi ümitsizliğe düşüp bunun uğursuzluk ve bedbahtlığına kat'î karar vererek başını kesmeğe çalışır... Erkek işine kadınlar karışır, işte böyle hemen çaresine bakmak gerekir... Bu, İslâm namusuna yakışmaz, kâfirlerin kadınları öyle rezil olur... Gayret sahibi kişiler, (başkalarıyla kendi) hanımı hakkında konuşma kabahatini işlemez. Sonra dile düşmek, namus nimetine köpeklerin üşüşmesi yakışır mı?!

⁴⁵ İbrahim Alâeddin, a.g.e., s. 214.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bazıları cehennem ateşinin azabını şöyle yazdılar: 'Kocasına itaat etmeyen, düşmanlık ve muhalefet eden, ateşe benzer (yaşlı) kadın...' ⁴⁶ Mademki, Allah erkekleri koruyup gözetici kıldı, o hâlde sonu kötü kadına mağlûp olma. ⁴⁷ Allah seni emin, başarılı ve evinin mutlak galibi etsin!"

İbrahim Alâeddin, Sünbülzâde Vehbî'ye göre terbiye ve tahsil konusundaki makalesinin *Lûtfiyye*'ye ayırdığı sayfalarını şu hüküm cümleleriyle sona erdirmektedir:

"Bu kadcılık bir tahlil bile göstermeğe kifâyet ediyor ki, Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sinde zamânının telâkkilerini, kıymetlerini manzum bir şekilde koymaktan başka bir meziyet yoktur. Orada ne şahsî bir görüşe, ne de zamânının dar çerçevesinden sıyrılmış bir fikre tesâdüf edemiyoruz. Yüz sene evvelki Nâbî'nin *Hayriyyesi* nasıl bir kalıp mahsûlü ise *Lûtfiyye* de tıpkı onun gibi ve aynı kalıptan dökülme bir eserdir. Başlarının muhteviyâtı bu kalıptan dökülme şeylerden ibâret olan okumuş insanlara aramızda çok tesâdüf ettiğimiz için onların menbâlarını görmek mücib-i ibretidir. Çıoşüncelerimizi kal' ve tard için istinâdgâhların kofluklarını teşrih ve isbât etmeliyiz. Ben fikir târihimizin bu vesikalarını araşırdırken o ciheti de ihmâl etmemeğe çalışıyorum. Bugün otuz yaşını geçmiş hemen her tahsil gören zâtın hâfızasında *Hayriyye* ve *Lûtfiyye*'nin bâzı parçaları pâyâddır. Kâni' olmadığımız fikirlerin bile bâzan mâdûn-ı şûurumuza sirâyet ettiği düşünülürse, yalnız medreselerde ve eski rüşdiyelerde değil, bir kısım i'dâdilerde bile senelerce okutulmuş olan bu kabîl kitabların zihniyetimizin teşekkülü üzerinde ne mühim izler bırakmış olacağını tahmin edilebilir. Hâlbuki bu eserlerin nesl-i âti için ancak birer vesika olmakdan başka kıymetleri yoktur." ⁴⁸

Makale sahibi, Vehbî'nin *Lûtfiyye*, *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı eserlerini tanıtırken ettiği yazısının sonunda bunların büyük bir emek ve gayret alâmeti olduğunu belirtir; fakat bütün o yazılar

⁴⁶ Burada bazı İslâm büyüklerinden rivayet edilen "İyi bir erkeğin evinde kötü bir kadın, onun bu dünyadaki cehennemidir" mealindeki sözlere işaret ediliyor. Meselâ, Sâdi-i Şirâzi'nin *Gülistân*'ında şu manadaki beyitler vardır. "İyi erkeğin evinde kötü bir kadın, bu dünyada onun cehennemidir. Aman kötü yoldaştan sakın!.. Bizi cehennem azabından koru Rabbimiz!.." (Sadî, *Gülistan*, trc. Hikmet İlaydın, İstanbul 1991, s. 109, 343). Anılan beyitler, *Lûtfiyye*'nin "Hâtîme" kısmında Vehbî'nin oğluna okumasını tavsiye ettiği eserlerden biri olan *Ahlâk-ı Alâ'*'nin "Hıfz-ı Sıhhat-ı Nefs" konusundaki sekizinci babında da geçer.

⁴⁷ "Erkekler kadınlar üzerinde koruyup gözeticidir. Çünkü Allah insanların kimini, kimisinden üstün kılmıştır..." (*Kur'an*, "Nisâ", 4/34) mealindeki ayete işaret ediliyor.

⁴⁸ İbrahim Alâeddin, a.g.e., s. 214-15.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

karşısında Fikret'in Nef'i'yi tasvir eden şiirinde geçen bir mısraı iktibas ederek Sünbülzâde'nin, kabiliyetini verimsiz bir zeminde harcadığını ileri sürmekten kendini alamaz:

"Görülüyor ki gerek *Lûtfiyye*, gerek *Tuhfe* ve *Nuhbe* büyük bir sa'y ve himmet eseridir. Bunu takdîr etmekle berâber insan bütün o yazılar muvâcehesinde Fikret merhûma tebean 'Fakat eyvah çorak yerde akıp gitmişsin!' demekden men'-i nefis edemez."

Birçok aydın, şair ve yazarımızda olduğu gibi İbrahim Alâeddin'in de II. Meşrutiyet'ten sonra basın, yayın dünyasında şiir ve yazılarıyla ortaya koyduğu düşünceleri, Cumhuriyet'ten sonra bir hayli değişikliğe uğramıştır. Kendisinin 1925'te *Lûtfiyye* hakkındaki tenkitlerini yazarken, devrin İslâmî doğu kültürü dairesinden çıkarak ileri, medeni sayılan Batılı milletler dairesine girmeye yönelmiş resmî ideolojisinin tesiri altında ve tercihlerine uygun olarak faaliyet gösterdiğini göz önünde tutmak gerekir. (Onun *Lûtfiyye*'ye yönelttiği belli-başlı tenkitleri, yazımızın sonunda değerlendirmeye çalışacağız).

Tahirü'l-Mevlevî: "İçinde acayip fikirler vardır"

"Kuleli Askerî ve Darüşşefeka hususî liseleri edebiyat muallimlerinden Tahir" (Olgun, 1877-1951), talebeye bir hatırlatıcı (not) olsun diye yazdığı ve 1931 yılında İstanbul'da bastırıldığı "*Başlangıcından Tanzimat devrine kadar Edebiyat tarihimize dair Manzum Bir Muhtıra*"da Sünbülzâde Vehbî'nin de hayatını kısaca hikâye ettikten sonra, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi vererek bazı değerlendirmeler yapar. Biz burada çalışma konumuzu göz önünde tutarak merhum muallimin sadece *Lûtfiyye* hakkında yazdıklarına temas edecek; diğer eserleri ve edebî şahsiyetine dair görüşlerini ise nakletmekle yetineceğiz. Tahir Bey'e göre, Vehbî'nin oğlu Lûtfullâh'a nasihatlerini içine alan *Lûtfiyye* adlı manzum eserinde, acayip fikirler vardır. "Şairin görüşü epeyce dardır."

Burada açıkça söylemediği için muallimin *Lûtfiyye*'deki hangi fikirleri acayip (tuhaf ve hayret verici) bulduğunu bilmiyor, ancak tahmin ediyoruz. Tahminimize göre, başka bazı şair ve yazarlar gibi Tahir Bey'in de *Lûtfiyye*'de acayip bulduğu fikirler, felsefe, hendese (geometri), musiki gibi bazı ilimler ve sanatlar hakkındaki alaycı ve iğneleyici sözlerdir. Mevlevî tarikatine bağlı olan, bundan dolayı bütün mutasavvıf şair ve yazarlarımıza saygı ve sevgi beslediği, adı geçen öğretici eserinden de anlaşılan Tahir

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bey'in⁴⁹, *Lûtfiyye*'de ney ve "Yunus ilâhisi" hakkında yazılmış birkaç dikkatsiz ve saygısızca görünen beyti de hoş karşılamayacağımı tahminen söylemek, herhâlde yanlış olmayacaktır.

Ancak onun gibi millî (İslâmî) ve ahlâkî değerleri mühim kabul ettiği eserlerinden anlaşılan bir edebî şahsiyetin, *Lûtfiyye*'de az bir yer tutan bu gibi "acayip fikirler"e temas etmekle yetinmeyip söz konusu nasihat kitabının büyük kısmını teşkil eden faydalı fikir ve isabetli tavsiyeleri takdir etmesi, bizce, hakkaniyete uygun davranış olurdu. Muallimin, Vehbî tarafından *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı manzum sözlüklerin yazılmasını "büyük hizmet" sayıp *Lûtfiyye*'de acayip fikirlerin olduğunu belirtmekle yetinmesi, kanaatimizce, noksan ve eserin bütünü hakkında yanıltıcı fikir verebilecek bir tariftir. Şimdi Tahirü'l-Mevlevî'nin muhtırasında ilkin umumî olarak Vehbî'nin edebî şahsiyeti, sonra *Lûtfiyye*'si hakkında hece ölçüsüyle yazdıklarını görelim:

"Hakkiyle nâzımdı bu koca âlim
Üslûbu görünür hatadan sâlim

Bununla beraber şâir değildi
O, şi'ri nazımdan ibaret bildi

Bir asır evvelki adaşı^{□□□} gerçek
Şâirlikte elbet kendinden yüksek

Vehbî'nin âsârı edilse hisap:
Muazzam bir divan, dört manzum kitap

Divanı: vezinli sözler derneği
O sözler belâgat bahsi örneği

(*Lûtfiyye*) ünvanlı manzum eseri
Oğlu Lütfullaha nasihatleri

İçinde acayip fikirler vardır
Şairin görüşü epeyce dardır

(*Tuhfe*)yle (*Nuhbe*)si manzum lügattir

⁴⁹ Muallim Tahir (Olgun) Bey'in Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Sultan Veled, Gülşehri, Derviş Yunus, Alvani Şirazi, Yazıcı-zadeler gibi mutasavvıf şairler hakkında yazdıkları için bk. Tahir, *Başlangıcından Tanzimat devrine kadar Edebiyat tarihimize dair Manzum Bir Muhtıra*, İstanbul 1931, s. 15-16, 19-20, 20, 21-22, 31-32.

□□□ Seyyit Vehbî

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bunları yazması büyük hizmettir

Çocuklar bunları ezber ederdi
Hem lügat, hem aruz öğrenirlerdi

(*Şevkengiz*) isimli kitabı fakat
Ahlâk noktasından sakatmı, sakat

Hafiflik göstermek istemiş gibi
Yazmış açık, saçık bu (Şeyhi Sabî)

Kendisi kocamış, gönlü genç kalmış
Hava vü hevese boyuna dalmış

(Sürurî) dolamış diline bunu
Bu da karalamış hicviyle onu

Yazılan sözlerden bilinmiştir ki
Vehbînin edebî mesleki iki:

Bâzı sözlerinde Nâbiye uygun
Bâzısında ise Nedimden coşkun

Hicivde Nefînin mukallididir
Üç türlü söz söyler Mer'aşlı şâir"⁵⁰

[Bu koca âlim, gerçekten vezinli, kafiyeli yazılar (manzumeler) yazardı. Onun üslûbu hatasız görünür. Bununla beraber kendisi şair değildi. O, şiiri nazımdan (vezinli, kafiyeli sözlerden) ibaret bildi. Bir asır önceki adaşı (Seyyid Vehbî), doğrusu şairlikte elbette kendisinden yüksektir. Sünbülzâde Vehbî'nin eserleri hesap edilse, (görülür ki) büyük bir divanı, dört manzum kitabı var. Divanı, vezinli sözler derneği, o sözler belâgat bahsinin örneğidir.

Lûtfiyye adlı manzum eseri, oğlu Lûtfullah'a nasihatleridir. Bu nasihatnamenin içinde acayip fikirler vardır. Şairin görüşü epeyce dardır... *Tuhfe'yle Nuhbe'si* birer (Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe) manzum sözlüktür. Bunları yazması büyük hizmettir. Çocuklar bunları ezber eder; hem kelime (Farsça, Arapça sözcükleri

⁵⁰ Tahir, a.g.e., s. 140-141.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

ve onların Türkçedeki karşılıklarını), hem de aruz ölçüsünü öğrenirlerdi.

Fakat Sünbülzâde'nin *Şevkengiz* isimli kitabı, ahlâk yönünden sakat mı, sakattır!.. Bu çocuk (davranışlı) ihtiyar (şair), hafiflik göstermek istemiş gibi, açık-saçık şeyler yazmış... Kendisi yaşlanmış ama gönlü genç kalmış; heva ve hevese (nefsin gelip geçici, uygunsuz isteklerine) boyuna dalmış... Adanalı Sürûrî bunu diline dolamış; bu da hicviyle (yergileriyle) onu karalamış...

Yazılan şu sözlerden anlaşılmalıdır ki, Vehbî'nin edebî yolu ikidir: O, bazı sözlerinde Nâbî'ye uygun, bazısında ise Nedim'den de coşkun; hicivde ise Nefî'nin taklitçisidir. (Bu bakımdan denebilir ki) Maraşlı şair üç türlü söz söyler.]

Agâh Sırrı: "...içinde, bu gün için tuhaf görülecek fikirler de vardır."

Liselerde verdiği edebiyat derslerinde öğrenciler tarafından tutulan notları genişleterek 1932'de *Edebiyat Tarihi Dersleri* adıyla bastıran Agâh Sırrı (Levend, 1894-1978), bu kitabında Sünbülzade Vehbî'nin hayatı, karakteri ve eserlerinden de kısaca bahseder. Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ını divan edebiyatı içinde mesnevi tarzının en başarılı eseri sayan Agâh Sırrı, bundan sonra o nazım şekliyle yazılmış verimlerin hiç birinin bedîi (estetik) değeri olmadığını ileri sürer. Vehbî'nin *Şevkengiz* adlı eserini, Enderunlu Fazıl'ın mesnevileri gibi estetik yönden kıymetsiz ve ahlâk bakımından "okunmağa değmez" bulan yazar, *Lûtfiyye-i Vehbî* hakkında Şehabeddin Süleyman, İbrahim Necmi misali selefleri yolunda kısa bir değerlendirme yapar:

"*Lûtfiyye-i Vehpi*: Yukarıda bahsettiğimiz gibi, manzum bir ahlâk kitabıdır. Nabinin, oğlu Ebülhayr için yazdığı *Hayriye-i Nabi* ismindeki esere naziredir. Vehpi de oğlu Lûtfullah için bu eseri yazmıştır. Bu da birçok nasihatları ihtiva eder. Bunların içinde, bu gün için tuhaf görülecek fikirler de vardır. Ezcümle ilimlerden bahsederken şunları söyler:

Felsefiyata tevaggul etme

Ruzu şep anı teemmül etme

İtibar eyleme pek hendeseye

Düşme ol dairei vesveseye"⁵¹

Sadettin Nüzhet'in Vehbî ve eserleri hakkındaki tanıtımı

⁵¹ Agâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1932, s. 362.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Edebiyat tarihçisi Sadettin Nüzhet (Ergun, 1899-1946), “*Tanzimat’a kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve nûmuneleri*” adlı eserinde Sünbülzade Vehbî’nin şairliği ve *Lûtfiyyesi* hakkında seleflerine benzer düşünceler ileri sürmüştür:

“Vehbi, klasik edebiyatın bütün kaidelerini bilen bir adamdır. Divanı bir şiir mecmuası değil, adeta Bedi ve beyan denilen eski belâgat ilimlerinin tatbikat sahasıdır. Ne kadar lâfzî ve manevî san’at varsa hiç birisi onun kaleminden kurtulmamıştır. Her gazeli leffü neşirlerle muraatı nazirlerle ve bilhassa cinaslarla doludur. Bütün bunlar, şairane bir meziyet olmamakla beraber, Vehbî’nin bu husustaki meharetine hayran olmamak elde değildir. Vehbi, lisan itibarile selistir; şiirlerini de kolaylıkla yazabilirmiş. Netekim, Nabî’nin ‘*Hayriyye*’sini taklit ederek kaleme aldığı ‘*Lûtfiye*’sini bir hafta zarfında yazmıştır. *Lûtfiye*, didaktik bir eserdir. Manzum bir nasihat kitabıdır. Telâkki itibarile Nabî’den ayrılmaz. Bazan pek yavan, ilme karşı pek bigâne sözler söyler. Bunların en meşhuru

İtibar etme hele hendeseye

Düşme ol dairei vesveseye

behtidir.”⁵²

Filozof Rıza Tevfik: “...oğluna talimatı çok kıymetli...”

1922’de 150’likler listesine alınan, bundan dolayı yirmi bir yıl yurtdışında sürgün hayatı yaşayan Rıza Tevfik’in (Bölükbaşı, 1869-1949) 1943’te İstanbul’a döndükten sonra gazetelerde edebiyat ve sanatla alâkalı yazılar yazdığı bilinmektedir. Rıza Tevfik, 1944 Mayıs’ında *Yeni Sabah* gazetesinde yazdığı yazılardan üçünü Sünbülzade Vehbî’nin *Lûtfiyye*’sine ayırmıştır. Bize göre, *Lûtfiyye*’nin ahlâkî faziletleri telkin ve devrin millî gayret sahibi görünen riyakâr muhalifleri, yüksek mevkilerdeki devlet adamlarının çektiği sıkıntıları, dindar tavırları takınan hilekâr ve menfaatçi esnafı, sahte derviş ve şeyhleri gibi tiplerini ustaca tasvir etme yönündeki başarısını kadir-şinashkla belirten yazarlardan biri, Rıza Tevfik’tir. Şimdi onun Vehbî ve *Lûtfiyye*’si hakkındaki yazılarından iktibaslarla bulunarak bu nasihatnamenin ahlâkî ve tarihî ehemmiyetini nasıl ortaya koyduğunu göstermeye çalışalım:

“Çoktan beri bir eski adamdan bahsetmek istiyordum ki, (Sünbülzade Vehbi)dir. Şairlik itibarile fevkalâde olmiyan bu zat (moraliste) olarak pek ehemmiyetli bir muharrirdir. Bu vâdide çok

⁵² Sadettin Nüzhet, *Tanzimat’a kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve nûmuneleri*, (İstanbul) 1931, s. 633.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

kıymetli şeyler yazmıştır ki, ben pek beğenirim. Halbuki bu mübarek adam kadar bana benzemiyen kimse tasavvur edemem!.. O kadar birbirimize yabancı mizaç ve seciyede yaratılmışızdır. Halbuki (Lâtife)⁵³ ünvanile oğlu için yazmış olduğu uzun mev'izeyi, yani nasihatnameyi okumaktan o kadar zevk alırım ki, tarifi sözle güçtür. Şunu da itiraf edeyim ki, bu kitaptan çok istifade etmişimdir. Hem eski zamanın idarî, ictimai uygunsuzluklarına, hem de ilimlere ve güzel san'atlara dair besledikleri fikirlere vâkıf oldum ki, bu cihetleri hiçbir tarih kitabında bu kadar sarih ve (muhlis= sincère) bir lisan ile anlatmış olan bir kimse bilmiyorum. Ondan maada Avrupalıların (savoir vivre) yani âdabı muaşeret dedikleri (vâcibat les obligations) üzerine oğluna talimatı çok kıymetli fikirleri havidir. Yalancı dervişlikleri, çağrından çıkmış olan tekkeleri tasvirde cidden emsalsiz bir (realist artiste)dir. Esasen bir (Mev'ize+ poème didactique) mahiyetinde olan bu kıymetli eserde pek müstahsen bir sürü ahlâk prensipleri gayet asıl bir üslûp ile şefkatli bir baba nasihati olarak söylenmiştir. Birçok yerleri de ince istihzalarla dokunaklı bir içki gibidir.

Fakat en hoşuma giden ciheti hükûmete karşı son derecede (loyal) yani sadık, mutî, hürmetkâr ve (muhafazakâr) bir memur nümunesi olmasıdır. Alehlâk hükûmete, yani hangi hükûmete olursa olsun, muhalif bir vaziyet alıp da onun icraatını tenkide kalkan müfsitler hakkında o kadar hoş ve bazan (hünerli humouristique) –fakat gönülden, muhlisâne!..- sözler söylüyor ki, iş başında bulunan hiçbir hükûmet adamı tasavvur edemem ki, Vehbi merhumun o sözlerini okusun da: (Barek Allah!. Vehbi efendi. Allah emsalini arttırsın!..) demesin.

Merhum bu mev'izesinde mevzuu bahis ve hakkile tasvir etmiş olduğu o nıkbetiler arasında bana çok benzer bir çehrede bulunduğu için, kırk seneden beri arasına bu kıymetli eseri okuyorum ve her okuyuşumda güle güle katıldığım halde, yine bıkmadım. İçim sıkıldıkça yine alır o parçayı okur ferahlanırım. İyi bir vesika olduğu için en evvel o parçayı muhterem okuyucularına arz ediyorum. Daha çok mühim parçalar vardır ki, ehemmiyetle tavsiye ederim. (...)

Bu fasıl burada bitiyor. Lâkin burada Vehbi merhumun şu tarifi ile tasviri, o kadar mahiranedir ki, devlet hazinesinden pay alamadığı için devleti zemmetmeğe kalkan musibet herifin ve her

⁵³ Tahminimize göre Filozof Rıza Tevfik, gazeteye gönderdiği yazılarını Arap harfleriyle yazmış; bu metinler yeni harflere çevrilirken bazı yanlışlar olmuştur. İşte *Lütfiyye* isminin "Lâtife" şeklinde çevrilmesi, lâtife sayılamayacak o yanlışlardan biridir.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

devirde bulunan emsalinin –gariptir ki- şikâyetleri de hep aynı cümleler, aynı formüllerle aynı iftiralar ve yalanlar savuruyor. Tuhaf değil mi?. İki yüz sene evvelki muhaliflerle bugünküler hep bir ağız kullanıyorlarmış meğer!..

Hepsi de nimet içinde yaşayan devlet adamlarına bilâsebep düşman!.. Hepsi de asrın kibarlarını, büyüklerini faslediyor. ‘Artık devlet adamı kalmadı, kıyamet yakındır; zaten nice alâmetler belirdi. Mehdî ve deccâl çıkacak!. Derhal bu cihan yıkılır durmaz!’ gibi sözlerle bozgunculuk ettiği halde, bir de ikbal yüz gösterip de mesrur olunca, dünyanın ömrünü nihayetsiz eder. Anlaşılan Vehbi merhum gibi daima kadılıkta gezen hükûmet adamlarile hükûmet kazanından bir kaşık çorbaya bile nail olamayan nikbetiler her zaman ve aynı suretle makamlarına münasip olarak söz söylüyorlarmış! Burası bana garip geliyor. Maamafih bu pek kıymetli bir vesikadır. Bu dikkatli ve hamiyetli şairin zamane muhtekirleri hakkında da gayet mühim sözleri var ki tamamen bugüne kabili tatbiktir. Onlarda da hiç değişiklik yok! Eğlenceli bir manzume olduğu için onu da gelecek müsahabemde zikretmek isterim.”⁵⁴

“Hükûmete karşı muhalefetten hiç haz etmiyen ve muhaliflerden fena haldé ürken Vehbi bir vakit (Hâcegân)lık rütbesine nail olarak, sefaret hizmetile İrana gidip müflis olarak dönmüş olduğu için (zahiren çok tantanalı, fakat çok masraflı olan) o ünvandandan ve memuriyetten hiç hoşlanmadığını pek iyi anlatıyor. (Hâcegân) sınıfından olan zavallıların bu ihtişamlı yaşayışına rağmen hem Ermeni sarrafa, hem de imansız muhtekir esnafa daima borçlu olarak yaşamağa mahkûm olduklarını o kadar iyi hikâye ve o kadar canlı bir surette tasvir ediyor ki, bu hikâyede bizim için pek kıymetli ibret dersi var.”

*

Bizde tarih yazmayı meslek edinmiş olan mütehasıslardan hemen hiçbirinin ilimde en doğru yol olan araştırma usulüne göre işe teşebbüs edip de siyasi ve sosyal hadiseleri –tarafsız bir şahit gözüyle kavrayamamış, onların gizli birtakım manevî ve iktisadî sebeplerle bağını düşünememiş olduğunu ileri süren Rıza Tefvik, Nâbî'nin *Hayriyye*'si ve Vehbî'nin *Lûtfiyyesinden* bu konularda hayli bilgi edinmenin mümkün olduğunu anlatır: “(...)

⁵⁴ Filozof Rıza Tefvik, “Muhalefetten Ürken, Daima Hükûmetci Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi Sünbül Zade Vehbi”, *Yeni Sabah* gazetesi, 1 Mayıs 1944, s. 3.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bunlardan maada bir de (âyan) var ki bizim memleketimizde Meşrutiyet zamanında, hükûmet tarafından nasb olunup mebuslar gibi bir meclis teşkil ederlerdi. Bunlar o cinsten değil, millet âyanı; başka çeşit adamlar: Kendileri halk arasından türeyip sivrilmiş ve halkı hâkimlerin ve hükûmet memurlarının zulmünden korumak ve müdafaa etmek davâsile meydana atılmış oldukları halde, halka zulüm etmekte, hükûmet memurlarını bastırılmış ve hükümsüz bırakmış salâhiyetsiz cerrahlardır. Bu heriflerden hem (Urfalı Nabi) hem de (Maraşlı Vehbi) pek yana yakıla bahsediyorlar ve fuzûli olarak idare işlerine nasıl ve niçin karıştıklarını lâykile anlatıyorlar. Tarih yazarların hakkiyle ifâ etmedikleri bu ehemmiyetli vazifeyi -büyük şair olarak doğmamış olan- bu iki malûmatlı nâzım hakkiyle ifâ etmiş! Allah razı olsun! Bunları müverrihler de okumalı!

Buraya bazı parçalar naklediyorum ki, Vehbi'nin oğluna yazdığı Lûtfiye adlı nasihatnamesindedir. Vehbi Nabi'ye özenerek bu kitabı yazmıştır ve onun izinden ayrılmıyarak tamamen üslûbunu taklit ve dediklerini tasvip ve tekrar etmiştir.

Vehbi, çok müddet kadınlıklarda dolaşmış ve bir zaman da hâcegânlık rütbesine nail olarak İrana sefaretle gitmiş ve hayatı rahat ve meşakkati ile tecrübe etmiş olduğu için oğluna verdiği muhlisane nasihatler kıymetli tecrübelerinin mahsulüdür. (...)

Hepsini buraya nakledemediğime çok esef ediyorum, çünkü bu fecî hikâyeye daha çok uzun sürüyor. Lâkin bu kadarı da hamiyetimizi galeyana getirmek için kifayet eder. Ben bilirim ki, gençliğimde hükûmeti mutlaka zamanında -pek nâdir olan birkaç zengin vezirden maada- hemen bütün devlet memurlarının (malî ve idarî vaziyeti itibarile) yüzde seksen beşi tamamilen Vehbinin nakil ve tasvir ettiği gibiydi. Bizde aşağı tabakadan türeyip de büyük makamlara çıkacak yollar bularak "ricâli devlet" sırasına geçen, hattâ hayli zengin olan bir çok kişilerin niçin üçüncü nesle varmadan aileleri perişan ve sefil olup, çarçabuk torunları, büyük babalarının aslına rücu ediveriyor?. Neden başka memleketlerde olduğu gibi, bizde de halk arasından en büyük bir mevkie yükselip de bir aile kuran becerikli adamın refah içinde yaşayan ailesi, o seviye içtimaiyeyi asırlarca muhafaza ederek bir aristokrat sülâle temin edemiyor?. Pek uzaklara gitmiyelim!. Hani Sultan Mahmut veya Mecit zamanı vezirlerinin aileleri ve hafidleri?. Hani cihan seraskeri Rıza paşanın, Âli paşanın ve dünkü Hüseyin Avni paşanın, Mithat paşanın, Abdülkerim paşanın torunları?.. Ne

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

çabuk kayboldular, hattâ bazılarında bir fert kalmadı!.. Ben bu meseleyi kırk seneden beri düşünmekteyim.

Eminim ki çoktan beri tanıdığım Vehbi'nin ve Nabi'nin bu fecî tablolarında yukarıki müthiş sualin aradığı sebeplerden bazıları pek açık görülüyor. Evvelâ hiç şüphe yok ki, asaletle yakışacak terbiyei hususiyeden mahrumiyet en mühim sebeplerden biridir. Sonra çabuk türeyenlere has olan nümâyîş aşkı ve ondan doğan sefahat iptilâsı, o en mühim sebeplerin ikincisidir.

Üçüncüsü de -zannıma göre- ya hükûmet divanında ya ticaret meydanında her nasıl olursa olsun, bir mühim mevki tutmuş (dünyalık da kazanmış) becerikli bir adam, çalışmaktan, yorulmaktan hiç çekinmediği halde evlâdının babası kadar zahmetli işlerden haz etmemesi olsa gerektir. (...)⁵⁵

"Vehbi'nin oğluna verdiği nasihatlerden oğlu zerre kadar istifade edip de, belli başlı bir adam olamamış. Demek ki nasihatın hiç hükmü olmuyor. Kabiliyet de şarttır. Ondandır şu ciheti de unutmamalıdır ki, ahlâk nazariyatı ahlâktan sayılmaz; ilimden sayılır. Biz Vehbi'nin bazı rivayetlerinden istifade edebiliriz. Biz o ahlâk prensiplerinin âlâsını biliriz. İşlediğimiz işlerde o ahlâk prensiplerini, hiç hatıra getirmeyecek olduktan sonra, yalnız bilmek ne işe yarar?.. Vehbi - ve yolunu takip ve usulünü tasvip ettiği Urfah Nabi- gayet tuhaf bir hedefe ok atıyorlar: İnsanları değil, meslekleri zemm ü kadih ediyorlar!.. Meselâ Nabi 'paşalığa heves etme!. Dağdağası, tantanası çoktur 'badihava'⁽¹⁾ olmadıkça, rüşvet almadıkça olmaz, konağın ve bir sürü uşakların ağaların, kâhyaların idaresi mümkün olmaz!' diyor. Tabiidir ki bu, dediği bâtıldır; çünkü o unvan muvazzaf bir büyük memuriyetin mertebesini gösteriyorsa bir devletin idaresinde öyle bir vazife pek mühim bir yer tutar. Bir hizmettir, hattâ bir meslektir, ve o itibarla bunlar zemm ü kadih edilemez, fakat 'bu memuriyetler insaf ve namus ile idare edilemez, masrafı çoktur. Zamanımız vezirleri vâkıa melek gibi adamlardır, dindar kimselerdir, lâkin ne çare?..' deyip öyle şeyler anlatıyor ve rüşveti kelâm verdikten sonra, tamamen içini boşaltıyor ki, işte biz bu rivayetlerinden hayli istifade edebiliriz; çünkü tarihlerimizde bu zulümlerin bu haksızlıkların bu kadar realist ve objektif tasvirlerini göremeyiz.

Nabi'yi aynen taklit eden ve bu yolda onun izinden giden Vehbi, ömrünün kısmı küllisini kadınlıklarda geçirdiği halde oğluna

⁵⁵ Filozof Rıza Tefvik, "Daima Hükümetçi Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbi", *Yeni Sabah* gazetesi, 7 Mayıs 1944, s. 3.

⁽¹⁾ Badihava bahşiş kabilinden olarak halkın vermeğe mecbur olduğu para veyahut mal.

SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ KİTABI

verdiği nasihatlerin birçoğunu kendi işlerine tatbik hususunda ihmal etmiştir sanırım. Lâkin hayatta birçok tecrübesi olduğu muhakkaktır. O tecrübelerden hâlâ istifade edebiliriz, çünkü o zaman bazı sınıflar muamelâtında teamül şeklini alan bir takım âdetlerden bahsediyor ki, onlar bugün bile bizde mevcuttur. Meselâ bugün hâlâ birçok kimseler -hususâ küçük memurlar- esnaftan veresiye alış veriş ederler ve hesaplarını zapt u rapta alamadıkları için ölünceye kadar esnafın elinde esir olup kalırlar. Ben şarkta her hangi memlekete gittim ve hizmet ettimse bu felâketi tâundan vebadan daha mühlik bir musibet olarak gördüm. Demek ki, Vehbi zamanından (benim bildiğime göre hazreti Nuh zamanından!) bu âna kadar bu fena âdet devam ediyor; ve şekil ve idarei hükümet değişmekle böyle yerleşmiş fena âdetler ve teamüller kolay kolay değişmiyor.

İşte Vehbi onun için tacirlere ve esnaf gürûhuna fena halde yükledikten sonra, oğluna pek güzel nasihatler veriyor:

Evvelâ esnafla san'at erbabına hakaretle bakıyor ve bunlara karşı tavrı derebeylik zamanına has bir aristokrat tavrıdır. Bu türlü işleri zelil ve sefil addediyor: (...)

Bu güzel ve doğru nasihate ne kadar ailelerin ve efradın muhtaç olduğunu herkes benden iyi bilir, onun için daha fazla söze lüzum görmüyorum. Yalnız şunu ihtar ederim ki, bu hususta hâlâ Vehbi ile muasır olarak yaşamaktayız. Halbuki Maraşlı Vehbi (1214) senei hicriyesinde⁵⁶ pek ihtiyar olarak ölmüştü.

Teessüf ederim ki Vehbi bahsini uzatamıyacağım, yalnız gariptir ki o zaman, hükûmete zerre kadar söz söylemeyi revâ görmiyen bu loyalliste⁽²⁾ adamlar, daha ziyade hürriyetle her düşündüklerini söylerlerdi. Vehbinin tekkeler ve zikrullah ile meşgul olmak iddiasında bulunan dervişler hakkında söylediği şu sözlere bakınız!.. (...)⁵⁷

Ali Canib Yöntem: "...tarihî değeri vardır."

Yeni Türk edebiyatıyla alâkalı araştırma ve yayınları yanında klâsik Türk edebiyatı tarihine dair makaleleriyle de tanınan Ali Canib Yöntem (1887-1967), bir yazısında *Hayriyye* ile

⁵⁶ Rıza Tevfik, şairin ölüm yılını -tahminimize göre *Lügat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, Fatmî Tezkiresi (*Hâtimetü'l-eş'âr*) ve *Kâmûsü'l-a'lâm* gibi eserlerdeki yanlışı tekrar ettiğiinden hatalı yazmıştır. Sünbülzâde Vehbî, Hicri 1214 senesinde değil, 1224 (M. 1809) yılında vefat etmiştir.

⁽²⁾ Loyalist, her veçhile hükûmete sadık ve itaatli olan adama derler.

⁵⁷ Filozof Rıza Tevfik, "Daima Hükümetçi Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbî", *Yeni Sabah* gazetesi, 14 Mayıs 1944, s. 4.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Lûtfiyye'yi mukayese etmiş; "Sünbülzade Vehbî" adlı başka bir yazısında ise onun diğer eserleriyle birlikte *Lûtfiyye*'si hakkında da bilgi vermiştir. "Sünbülzade Vehbî" isimli makalesinin başında söz konusu şairin "daima yavan, soğuk şeyler yazar bir geveze" olmadığını belirten Yöntem, "zevk sahipleri tarafından beğenilecek pek çok güzel ve üstadane şiirleri"nin bulunduğu üzerinde durur.

Ali Canip Bey, Vehbî'nin eserlerini tanıtır ve değerlendirirken *Lûtfiyye*'nin didaktik bir metin olduğunu, edebî olmaktan çok tarihî yönden değer taşıdığını, o devrin ahlâk, hareket ve gidişini anlamak için bu gibi vesikalara başvurmak gerektiğini ifade eder. Rıza Tevfik'in Sünbülzâde Vehbî'ye dair 1944 Mayıs'ında *Yeni Sabah* gazetesinde çıkmış yazılarını okuduğunu ve onlardan faydalandığını tahmin ettiğimiz Yöntem'in bu konuda yazdıkları, *Lûtfiyye* hakkındaki kısa tanıtım ve tenkitlerini naklettiğimiz edebiyat tarihlerine nazaran daha genişçe ve gerçeğe uygun bir değerlendirmedir. Bu parçanın, söz konusu mesneviden yapılan iktibaslar dışında kalan kısmını aynen naklediyoruz:

"*Lûtfiyye*- Nabi'nin Hayriye'sine nazîre olarak kaleme aldığı manzum bir nasihatnamedir. Divanın sonunda münderiçtir. Oğlu Lûtfullah için yazdığı bu uzun manzume tabiatıyla Didaktik bir eserdir. Tıpkı Hayriye gibi edebî olmaktan ziyade tarihî değeri vardır.¹³ Naima istisna edilecek olursa eski tarihlerimizde meşgul oldukları devrin hususiyetlerini bulmak mümkün değildir. İşte bazı edebî eserler ve bunlar arasında Nabi'nin Hayriye'siyle Vehbî'nin *Lûtfiyyesi* bu hususiyetleri görmek, devirlerinin ahlâk ve mişvarını anlamak için baş vurulacak vesikalardandır. Vehbî'nin ciddi olmaktan ziyade lâtifeye hamledilmesi lâzım gelen

İtibar eyleme pek hendeseye

Düşme ol daire-i vesveseye

demesine aldanarak onun geri kafalı bir adam olduğunu sanmak hatâdır.⁵⁸ O, devrinde pek revaçta olan bakıcılık, büyücülük gibi

¹³ Hayriye ile *Lûtfiyye*'yi mukayese eden bir makalemiz İstanbul mecmuasının 31 inci sayısındadır.

⁵⁸ Ali Canip, 22 Nisan 1327/ 5 Mayıs 1911 tarihinde yazdığı ve *Genç Kalemler* dergisinde "Yektâ Bâhir" takma ismiyle yayınladığı "Gençlik Kavgası" adlı yazısında; kalem münakaşasına giriştiği muhatabına Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verirken, oldukça sert ve hakaretli bir dil kullanır. Onun yukarıdaki cümlesi ise 35 yıl önce Vehbî'yi tanıtmak üzere yazdığı satırlara göre gerçeğe daha uygun ve sağduyu mahsulüdür. Bu parçayı, edebî şahsiyetler ve eserlere dair kanaatlerin zamanla değişmesinin bir örneği olarak nakletmek isteriz:

"...İkincisi 1130 târihlerine doğru Maraş'da doğmuştur; babası oranın hânedânından Râşid Efendidir; evvelâ kadılıkla şurada burada dolaşmış, sonra sefâretle İran'a gitmiş, nihâyet yine kadılığa rücû' ederek 1224'de vefât etmiştir. Şiir nâmına birtakım

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

asıl ve esası olmayan yalancı ilimleri red ve tekzip etmiş, oğlunu bunlara inanmaktan meneylemiştir. Bundan başka ıstılah paralamanın; hasisliğin, mükeyfiyatın⁵⁹, kuşbazlığın aleyhinde bulunan şair bu eserinde bilhassa devrinin yer yer portrelerini çizmiştir. Bir iki misal verelim; yüksek mevkide olanların ruhan nasıl daimî bir üzüntü içinde olduğunu, manevî başdönmelerin bu adamları ahlâk itibarıyla ne kadar tereddide uğrattığını bakınız ne canlı tasvir etmektedir: (...)

Esnaf hakkında da tipik tasvirleri vardır: (...) Nabî'nin, oğluna 'hacegânlık' mesleğini tavsiyesine karşı, Vehbi 'ilmiye' tarıkına girmesini ister. (...) İlmiye tarikine mensup olanların, öteki meslek sahiplerine nisbetle daha emin olduklarını anlatarak şöyle der: (...)"⁶⁰

herzeler yazan, Osmanlı edebiyat târihinde bir leke teşkil eden bu ikinci Vehbî 'Sünbül-zâde' diye şöhret bulmuşdur; onun öyle yâveleri vardır ki Ziyâ Paşa merhum bile:

Benzer kokusuz güle cebelde!
diye istihzâ etmişdir; ihtimâl siz onun:
Çokdan ayağın altına şevk ile döşendik
Sâkî der-i meyhânedeyiz eski hasırız!

gibi sözlerinden hoşlanırsınız; fakat Nâcî Efendi kabilinden pek hassas olmayan edebiyat muallimleri bile 'şiiirinde zevk-ı hakikî ashâbının arayacağı halâvet bulunamaz' diyorlar. Onun *Tuhfe*'si *Nuhbe*'si nihâyet biri Fârisî, öteki Arabî iki lügatdir; bir dehâ eseri değildir; hattâ bunları mânzum yazması da büyük bir saçmadır; (...) sizin *Plevne Târîh-i Harbî*'nden her hâlde meşhûr olan eserlerinin içinde

İ'tibâr etme hele hendeseye
Düşme ol dâire-i vesveseye

gibi ne kadar saçmaları vardır, bir bilenden öğrenseniz!..." (Yektâ Bâhir, "Gençlik Kavgası", *Genç Kalemler*, ts., 2. cilt, nr. s. 37-38).

⁵⁹ Yazıda sehven böyle çıkan kelime, "mükeyyifâtın" olmalı. (ÂC).

⁶⁰ Ali Canib Yöntem, "Sünbülzade Vehbî", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul 1946-47, c. 1, Sayı 1, s. 99-102.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Yöntem'in *Hayriyye- Lutfiyye* Karşılaştırması

Ali Canib Yöntem'in *Hayriyye* ile *Lutfiyye*'yi ele alıp karşılaştırdığı makalesinden de bazı paragrafları nakletmek istiyoruz:

"Eski tarihlerimiz -Naîmâ Tarihi müstesna- son derece basit sathî şeylerdir. Geçmişteki içtimaî hayat ve içtimaî ahlâkı bunlardan öğrenmek mümkün değildir. Bu sebeple uğraşılan devrin, örf ve âdetini, zihniyetini tarih kitapları dışında kalan eserlerden öğrenebiliriz. Avrupalı seyyahların kaleme aldıkları hatıralar ve emsalleri ilk plânda olmak şartıyla yerli eserlerden Evliya Çelebi 'Seyahatnâmesi', Seyyid Vehbî'nin Surnâmesi, Haşmet'in 'Velâdetnâme'si hemen akla gelenlerdir.

Nâbî'nin 'Hayriyye'si ile Sünbül-zâde Vehbî'nin ona nazîre olarak vücuda getirdiği 'Lutfiyye'si, bize devirlerinin zihniyetini, örf ve âdetlerini ifade etmeleri bakımından az önemli değildirler.

Hayriyye ve Lutfiyye, frenklerin 'genre didactique' dedikleri nev'e girecek edebî eserlerdendir. Bir hakikati telkin etmek gayesiyle kaleme alınmış yazıların umûmuna didaktik eserler denilir. Bunlar bedîî vicdanımıza doğrudan doğruya hitap etmeyebilir. Edebî neviler arasında sayılmaları, bir milletin zekâ ve kültür derecesiyle yakından alâkalı oldukları içindir. Garp memleketlerinde yazılan edebiyat tarihlerinde bu nevi eserlerin yazarlarına yüksek mevki verirler. Muvaffak bir didaktik manzûme kaleme almak kolay bir iş değildir; ince bir zekâyâ, derin bir vukûfa muhtaçtır. İki Lâtin şairi, Lucretius ve Vergilius bu nev'e giren eserleriyle dâhî sayılmışlardır. Meşhur 'fable'lerin sahibi La Fontaine'in Fransız Edebiyatındaki müstesnâ yeri herkese malûmdur.

Hayriyye ve Lutfiyye böyle yüksek değerde manzûmeler değildir. Ziya Paşa'nın Hayriyye için:

Nâbî de bu yolda pehlevândır;

Hayriyyesi fazlına nişândır.

Ol hüsn-i edâ o hüsn-i ta'bîr

Eyler işiden kulağı teshîr.

San'at ile eylemişdir ol pîr

Asrındaki hâl-i mülki tasvîr

Zulm-i vüzerâyı söylemişdir

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Hâl-i fukarâyı söylemiştir.

deyişinde doğru ve yanlış cihetler vardır. Hayriye, o devir için, sahibinin 'fazl'ına şahadet eder. Fakat edebî bakımdan öğülecek bir hususiyeti yoktur. Tarihi aydınlatmak noktasından o ve naziresi olan Lûtfiye aslâ ihmal edilemez. Her iki manzûmede telkin edilen ahlâk yüksek, menfaatbilmez bir ahlâk değildir. Müstebit bir muhitin icap ettirdiği 'neme lâzımcı' bir ahlâktır.

Hayriye ve Lûtfiye -bütün eski eserlerimizde mutâd olduğu gibi- Allah'a hamd ü senâ ile başlar. Nâbî bu hususta sözü uzatır, İslâm'ın şartlarından namazdan, oruçtan, hac'dan, zekât'dan ayrı ayrı "matlab"lar hâlinde bahseder. Vehbi sözü kısa keser. Her iki eser 'ilm'in lüzumunda 'remil', 'nücûm' gibi yalancı ilimlerin mânâsızlığında müttehittir. (...)

Bu hususta Vehbi sözü daha uzatır: Vefk gibi, üfürükçülük gibi, sonra eski kimya ve simya gibi şeylerin boşluğunu anlatır. Vakiâ arada:

İ'timad eyleme pek hendeseye,

Düşme ol dâire-i vesveseye

gibi garabetler de gösterir amma bu gibi sözler için bile:

Ma'rifetdir sözümüz yok ammâ

Bile gitsin anı mi'mar-ı binâ

yolunda tamirlerde bulunmağı ihmal etmez.

Nesep ve asalet gibi şeylerle öğrenmenin mânâsızlığında iki şair müttefiktir. (...)

Hayriye ve Lûtfiye'nin önemleri, yukarıda işaret ettiğimiz gibi devirlerinin tarihlerini aydınlatan, bize ahlâkî ve içtimâî manzaraları gösteren kısımlarındandır. Meselâ Hayriye'nin 'Matlab-ı Dağdağa-i paşayî' bahsi pek dikkate değer. Önce oğluna itidalden ayrılmamasını, masrafın irâda uygun olması lâzım geldiğini söylüyor, sonra şunları anlatıyor: (...)

Bu bahis çok mühimdir. Bugünkü dille biraz anlatalım:

'Vezirlerin çoğu, yarın başına neler gelebileceğini düşünerek ölümü tercih eder. Aynı zamanda dairesinin masrafı onu zulüm yapmağa zorlar. Çünkü zulüm yaparak şuna buna saldırmaya para bulamaz, dairesi halkını besleyemez. Mansıbı rüşvetle aldığı için borca batmıştır. Fakat vezirlik debdebesine hâlel getirmemek iktiza eder. Maiyeti halkı hep hilekâr ve hırsız... Muharebe olur, asker lâzımdır. Askere de para vermek şarttır. Vezir, dairesinin bataklık idaresi içinde iflas ettiği için parayı halktan toplamağa mecburdur, fakat kimse gönül rızasıyla on para vermez, işte o zaman zulüm, işkence başlar. Gerçi Padişahın fermanında

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

vezire 'Nizâmü'l-mülk' unvanı verilmiştir amma o hüküm sürdüğü yerleri virâneye döndürür. Bu rezalet hiç bir memlekette yoktur, bize mahsustur. Memleketi adaletle idare lâzımdır, o zaman ne düşman kalır ne eşkiyâ...'

Lütfiye'de de aynı bahiste aşağı yukarı bunlar anlatılır:

Ehl-i câhın hele hiç râhatı yok,

Düşünüp azlını emniyyeti yok.

Belki etbâ'ı ider zevk ü safâ

Kendinin çektiğidir cevr ü cefâ

Lütfile âlemi memnûn idemez.

Herkesin hâhişi üzre gidemez.

Bâhusûs oldu zamâne gaddâr,
Söylenir hakkına yüz bin güftâr.

Böyle mihnetle geçer eyyâmı,

Düşünür kim ne olur encâmı...

Vehbi'nin de bu hususta anlattıklarını gene bugünkü dille hulâsa edelim: 'Vezirler, mansıplarının verdiği sarhoşlukla yatarken birdenbire elindeki saadet kadehi düşer, kırılır. Esasen çoğunun himmeti kıttır. Rütbesi arttıkça azameti çoğalır. Eski ahbabını unuttur. Onlarla konuşmaktan âdeta utanır, yanına girse de yüzüne bakmaz. Elinden geleni esirger. Mansıpta iken etrafını dalkavuklar alır. Kendini âleme rezil eder, başına bin türlü belâ gelir. Elinden fırsat gidince nâdim olur. Fakat tekrar eline fırsat geçer geçmez eskisinden beter işler yapar.'

Vehbi bunda sonra oğluna şu nasihatte bulunur:

İffet erbâbı selâmet buldı,

Gûşe-i azlde izzet buldı.

Hıfz iden ırz u vekâr u şânın

Kârının görmedi hiç husrânın.

Gıpta itme bakıp ehl-i câha

Düşme ol ka'rın bulunmaz çâha.

Mutavassıt ola hâl ü mâlin

Ötesin pek arama ikbâlin...

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Nabî ile Vehbî arasında -bilhassa zamanın tesiriyle- bazı telâkki farkları da görülür. Meselâ Nâbî, kendisinin de mensup olduğu hâcegânlık yolunu tercih eder. Bunu bugünkü dille şöyle anlatabiliriz:

'Kadıasker bile olsan medrese yolunu tutma. Önce bir çok zamanın zarûretle geçer. Müderrisken yıllar geçer terfi edemezsin. Sonra ihtiyarlırsın. Bin müşkülle bir kadılık koparırsın...'

Nâbî, bundan sonra şunları söylüyor:

Elliden sonra olup ehl-i sefer

Haremiyle Haleb ü Şâm'a gider.

Eyler aksâ-yı bilâda seferi,
Sorma yollardaki havf ü hatarı.

Varsa da mansıba râhat mı görür,
Başı kavgâda selâmet mi görür.

'Yaşayabilirse yetmiş yaşında İstanbul'a gelir. Anadolu kadıaskeri olur. Fakat rahata erer sanma. Bir de bakarsın, Rodos'a sürülür. Bunun için, oğlum, sana hâcegânlık mesleğini tavsiye ederim. Herkesten itibar görürsün. Terbiyeli ve alçak gönüllü de davrandın mı senden mesut adam olmaz.'

Vehbî, bunun aksini söyler. Der ki: 'Nâbî hâcegânlığı metheder. Vaktiyle bu mesleğe çok rağbet edildiği için mensupları çoğalmış, bu da zilletlerine sebep olmuştur. Hepsi gırtlığına kadar borca girmiştir. Alacaklısından bucak bucak kaçır... Gene en iyisi medrese tarıkıdır. Gerçi mensupları biraz fakirâne yaşarlar. Fakat hiç olmazsa padişah öteki meslek erbabı gibi sık sık kafalarını uçurmaz...'

Umûmî hüküm ve tasvirleri itibariyle Nâbî çok muvaffak olmuştur. Vehbî de daha münferit bahislere, psikolojik tahlillere, tip tasvirlerine girişmiştir: Esnaf hakkında anlattıkları, evlenmek hususunda öğütleri, hizmetçilere dair söyledikleri, o devrin züppelerini tasvir eden 'Der men'-i istilâh-perdazi'de anlattıkları ayrı ayrı tahlile değer şeylerdir.

Bütün bunları söyledikten sonra her iki eserin telkin ettiği ahlâk hakkında kısaca deriz ki: Nâbî ve Vehbî eserleriyle yüksek bir ahlâk değil (opportuniste) bir ahlâk telkin etmişlerdir. Her ikisinde de çocuklarını azme, cidâle, menfaat bilmez gayelere doğru sürüklemek himmeti yoktur. Ahlâk noktasından

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

nasihatleri uzun bir 'sakın haaa'dan ibarettir."⁶¹

Kocatürk'e göre, eserin en enteresan tarafları...

20. asırda Türk edebiyatı tarihini yazan edebî şahsiyetlerden Vasfi Mahir Kocatürk (1907-1961), Vehbî'nin divanı, bilhassa edebî görüşlerini anlattığı "sühan" kasidesi üzerinde durduktan sonra *Lûtfiyye*'si hakkında bilgiler verir. Nasihatnamenin musiki sanatına dair kısmında ney üflememeyi mizahî bir tarzda tavsiye eden beytiyle zamanenin şair geçinen bazı dilencilerinin tasvir edildiği bölümünde sözlerinin Yunus ilâhîsi sanıldığıının söylenmesi, umumi kanaate aykırı olduğundan yazarın dikkatini çekmiştir. Ancak burada Yunus Emre'nin "saz şairi" olarak tanıtılması, bizce delil ve dayanağı belirsiz bir vasıflandırmadır. Çünkü Yunus Emre, saz şairi değil; zaman zaman "ümmî" olduğunu söylese de şiirlerinden anlaşıldığına göre ilim, irfan sahibi bir mutasavvıftır. Kendisi, Türk Halk Edebiyatı içinde mütalâa edilse dahi edebiyatımızın bu kolunun "Tekke edebiyatı" ismiyle de adlandırılan dinî- tasavvufî kısmına mensup sayılır. *Türk Edebiyatı Tarihi* müellifinin *Lûtfiyye*'yi tanıtar değerlendirirken bu mesnevîde en enteresan bulduğu taraflardan biri, devrin bazı tip ve karakterlerinin keskin çizgilerle tasvir edilmesidir:

"*Lûtfiyye-i Vehbî*, şairin Lûtfullah adlı oğluna hitaben yazılmış, ahlâkî ve didaktik bir eserdir. *Hayriyye-i Nâbî*'nin daha muhtasarı, daha basitidir. Bütün nazımlarında olduğu gibi bunda da kolay bir söyleyiş vardır. Rastgele çeşitli serlevhalar altında kısa kısımlarda, klâsik görüşe bağlı umumi bilgiler ve öğütler veriliyor. Bu arada musikiden bahsederken, umumi kanaate aykırı olarak Mevlâna ile eğleniyor. Zamanının sahte şairlerinden bahsederken divan edebiyatı mümessili sıfatıyla saz şairi Yunus'a karşı duyduğu antipatiyi de açıklıyor.

Eserde zamanının bazı tip ve karakterlerini tasvir etmesi eserin en enteresan taraflarındandır. Devrin hayatından sahneler, çeşitli meslek sahipleri, bazı devlet adamlarının yaşayışları kısa ve keskin hatlarla tasvir edilmiştir. Esnaf hakkındaki şu beyitleri bunlardandır:

Kizbi sermaye edip hileyi kâr

Düşürür dâmına enva-i şikâr.

Nazarı dirhem ü dinardadır,

⁶¹ Prof. Ali Cânîp Yöntem'in *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, İstanbul 1996, s. 417-422.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

Çıkacak iki gözi kârdadır.

Müşteri anlasa yoldan çevirir,
'Buyurun!' der eline kahve verir.

'Hacı Ağa' deyü ikram eyler,
Kendü zu'münce anı ram eyler.

Medhe ağaz ederek kâlâsın
Çıkarır sanki ana âlâsın.

Sonra der kim iyi tutkun buldum.
Avlayıp toy gibi bir kaz yoldum.

Nicesi şekl-i taassupta gezer,
Sürmeli gözlerini hoşca süzer.

Açmaz ol besmelesiz dükkânı,
Aldatır bulsa veli şeytanı...

Muhtasar ve sistemsiz olan *Lûtfiyye*'de de, *Hayriye* gibi, ferdi ve şahsi ahlâk anlayışı hâkimdir. Fikir bakımından bir orijinalliği yoktur."⁶²

Banarlı'ya göre *Lûtfiyye*'de bulunan ve bulunmayanlar

Edebiyat tarihi yazarlarımızdan Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Sünbülzade Vehbî'nin divanı üzerinde fazla durmadan *Lûtfiyye* adlı mesnevisini tanıtip değerlendirir. Ona göre, Vehbî'nin şöhretini sağlayan ve çok okunan eserleri, mesnevileridir. *Lûtfiyye*, Vehbî'nin oğlu Lûtfullah'a ve onun şahsında diğer gençlere nasihat tarzında yazdığı bir mesnevidir. Banarlı, bazı tezkire tezkire ve edebiyat tarihi yazarlarının söz konusu eser hakkındaki fikirlerine işaret ederek onun Nâbî tarzı mesnevînin, demek oluyor ki *Hayriyye*'nin bir devamı sayıldığını, başka bir ifadeyle adı geçen nasihatnameye nazire olduğunu söyler. *Lûtfiyye*'nin *Hayriyye* naziresi sayılmasının sebebini her iki eserin mevzularının ortak oluşu şeklinde ifade ettikten sonra Vehbî'nin meslek seçimi gibi bazı konularda Nâbî'den biraz farklı fikirler taşıdığını da sözlerine ekler. Her iki şairin çocuklarına ilim tahsilini tavsiye ettiklerini, Vehbî'nin bu

⁶² Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964, s. 549.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

hususla biraz iğneli ve nükteli konuştuğunu birkaç beytini örnek göstererek ileri süren Banarlı, her iki öğüt kitabında da “gençlere yüksek bir gaye, enerjik bir kalkınma yolu ve bir hamle ufku” gösterilmediği, hattâ bu eserlere hâkim olan nasihatın, fazla yükseltilere göz dikmeden, alçak gönüllü fakat menfaatçi bir insan olma ahlâkı gibi görüldüğü kanaatindedir. Ona göre, bunun sebebi, 18. asrın sonunda Türk aydınlarının Batı ülkelerindeki fikrî ve sosyal hamlelerden habersiz olmalarıdır. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* sahibi, *Lûtfiyye*’nin “o devrin çeşitli meslek ve mes’eleleriyle bunların aksayan taraflarını tanıtmaya bakımından” tarihi vesika değerinde olduğunu da ifade eder:

“Lûtfiyye, Vehbî’nin oğlu Lûtfullah’a ve onun şahsiyetinde diğer gençlere nasihat vâdisinde yazdığı bir mesnevîdir. Bu eserinde Vehbî, yer yer kendi görüş ve düşünceleri ile kendi devrinin mes’elelerini işlemekle beraber, eseri, Nâbî tarzı Mesnevî’nin bir devamı sayılır. Bunun sebebi, Lûtfiyye’nin Nâbî’nin Hayriyye’sine nazîre olmasıdır. Şâir, bu eserinde temâs ettiği ahlâkî, içtimâî, iktisâdî ve hayâtî mevzuları, Nâbî’nin mevzuları hâlinde ele almıştır. Aradaki fark dildedir ve hayatta meslek seçme gibi bâzı bahislerde görüşlerinin Nâbî’den biraz ayrı oluşundadır. Meselâ her ikisi de çocuklarına ilim tahsîlini harâretle tavsiye ederler. Vehbî bu hususta biraz iğneli ve nükteli konuşur, der ki:

Ulemâ çekse de farza hüsrân
İlm sermâyesi bulmaz noksan

Ateşe yansa cihan hark olmaz
Kopsa tûfan suya da gark olmaz

Cebr ile hâkim ü vâlî alamaz
Kalsa meydanda da hırsız çalamaz

Bununla beraber, Vehbî’nin eserinde, Nâbî’de de olduğu gibi, gençlere yüksek bir gaye, enerjik bir kalkınma yolu ve bir hamle ufku gösterilmez. Hattâ bu eserlere hâkim olan nasihat, fazla yükseltilere göz dikmeden, mütevâzî fakat menfaatçi bir insan olma ahlâkı gibi görünür.

Bunun sebebi XVIII. asır sonunda Türk münevverlerinin, Batı’da dünyâ ölçüsünde hareket yapan ve yapacak olan fikrî ve sosyal hamlelerden hâlâ habersiz olmaları ve öyle yetişmeleridir. Vehbî’nin eseri bize o devrin çeşitli meslek ve mes’eleleriyle

SÛNBÛLZÂDE VEHBÎ KİTABI

bunların aksayan taraflarını tanıtmaları bakımından, ayrıca, târîhî vesîka değerindedir.”⁶³

Banarlı'nın *Lûtfiyye* ve dolayısıyla onun doksan sene önceki örneği *Hayriyye* hakkında verdiği hükümler ve yaptığı değerlendirmeler bizce de umumiyetle doğrudur. Ancak biz, ilim ve âlimler hakkında *Lûtfiyye*'den alınan beyitlerin, Hz. Ali'ye ait olduğu rivayet edilen bir mukayeseye dayandığını düşünmekteyiz. Hz. Ali, Kümeyl bin Ziyâd'a ilmin maldan, yani maddî varlık, kazanç ve zenginlikten üstün olduğunu çeşitli yönlerden izah ederken der ki: “Ey Kümeyl, ilim maldan hayırlıdır; ilim seni korur, sense mal korursun. Mal vermekle azalır, ilim öğretmekle çoğalır. Mal sâhipleri malın zevâliyle zevâl bulup giderler.”⁶⁴ Vehbî, geçen asırlarda çeşitli manzum ve mensur eserlerde görülen ilim ve mal mukayesesinin bir kısmını nükteli biçimde aktarmıştır.⁶⁵

Eser Dair Bazı Tesbit ve Tenkitlerin Değerlendirilmesi

1. Şânizâde Atâullah Efendi, Ârif Hikmet Bey, Hammer, Fatim Dâvud gibi tarih yahut tezkire yazarları Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sinin *Hayriyye-i Nâbi* şeklinde veya ona nazire tarzında bir eser olduğunu belirtmiş; Ziyâ Paşa da *Harâbât*'ın manzum başlangıcında anılan kitabı kast ederek “Doğrusu mesnevisi de hoştur; Nâbi'ye (Nâbi'nin *Hayriyyesine*) ikinci dense pek lâyıktır” manasında bir beyit söylemiştir. Gustav Flügel⁶⁶, Edgard Blochet⁶⁷ gibi şarkiyatçıların da Türkçe yazmalara dair kataloğlarında *Lûtfiyye*'nin *Hayriyye*'nin taklidi olduğunu kaydettikleri görülür. İbrahim Alâeddin, Agâh Sırrı (Levend), Ali Canib Yöntem, Vasfi Mahir Kocatürk, Nihat Sami Banarlı gibi çeşitli edebiyat tarihi araştırmacıları veya edebiyat tarihçileri de *Lûtfiyye-i Vehbî*'nin Nâbi'nin *Hayriyyesine* nazire olduğunu belirtmişlerdir.

Tahminimize göre bunun bir sebebi, Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sinin baş tarafında kendi oğluna hitap ederken ahlâk ilmine dair nazım ve nesirle yazılmış çok eserin bulunduğunu, fakat

⁶³ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, fasikül 10, s. 782.

⁶⁴ Hazret-i Ali, *Nehc 'ül-belâga*, hazırlayan Abdülbâki Gölpınarlı, Der yayını, İstanbul, ts., s. 414.

⁶⁵ Söz konusu vecizelerin edebî eserlerimizde nasıl geçtiği konusunda örnekler için bk.

İsmail Avcı, “Klasik Türk Edebiyatında Gelenekli Bir Yazım Konusu Olarak İlim ve Mal”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, İstanbul 2009, s. 81-116.

⁶⁶ Gustav Flügel, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1865, c. 1, s. 675,

⁶⁷ Edgard Blochet, *Catalogue des manuscrits turcs- Bibliothèque*, Paris M DCCC XXXIII, Tome II, s. 253, nr. 1384.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin mana dolu olduğunu belirtmesi, doksan sene önce meydana getirilmiş o nasihatnameyi överek tavsiye etmesidir. Vehbî'ye göre, Nâbî her ne kadar sözü uzatmışsa da ele aldığı konuları iyi araştırmıştır.

Lûtfiyye'nin *Hayriyye*'ye benzer bir eser sayılmasının diğer bir sebebi, her iki mesnevinin de öncelikli muhatabının o nasihatnameleri meydana getiren şairlerin oğulları oluşudur. Nâbî, eserini, 1701 yılında yedi yaşında bulunan oğlu Ebü'l-hayr Mehmed için yazmış; bundan dolayı onun ismini "*Hayrî-nâme*" koymuştur. Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu Lûtfullah dünyaya geldiğinde, kendisi elli yaşındadır. Şair, yaşlılığında bir oğula sahip olmanın sevinciyle bu eserini H. 1205/ M. 1790-91 yılında, demek oluyor ki 72-73 yaşlarında yazmış; adı geçen selefine benzer biçimde ona "*Lûtfiyye-i Vehbî*" ismini koymuştur. Bu sırada oğlu 21 yahut 22 yaşındadır ve babasının kendi namına yazdığı nasihatnameyi anlayabilecek seviyededir.

Her iki eserin şekil ve içine aldığı fikir, tavsiye ve tenkitler yönünden büyük ölçüde benzerlik göstermesi de *Lûtfiyye*'nin *Hayrî-nâme*'ye nazire tarzında, onun taklidi ve kısaltılmışı mahiyetinde bir eser sayılmasının sebepleri arasındadır. İki nasihat kitabı da aruzun "feilâtün feilâtün feilün" kalıbıyla ve mesnevi şeklinde yazılmıştır. *Hayrî-nâme*, çeşitli yazma nüshalarına göre beyit sayısı 1650 civarında olup Mahmut Kaplan'ın tenkitli neşrine göre 1660 beyit⁶⁸, *Lûtfiyye*, tamamlanış tarihini belirten iki beyitli tarih kıtası hariç tutulursa, 1183 beyitten ibaret; demek oluyor ki ilkinden aşağı yukarı 470 beyit daha kısa bir eserdir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, söz konusu nasihatname türündeki iki meşhur mesnevi, sırf beyit sayısı ve başlıkları gibi şekli yönlerden değil, içine aldığı konular bakımından da bazı değişiklikler gösterir. Meselâ, Nâbî *Hayrî-nâme*'de "İslâm'ın şartları" olarak bilinen kelime-i şehadet getirmek, namaz kılmak, Ramazan'da oruç tutmak, hacca gitmek, zekât farızasını yerine getirmek konularında oğluna tafsilâtı bilgi ve öğütler verirken, Vehbî *Lutfiyye*'de bu mevzuları müstakil bahisler hâlinde ve uzunca ele alıp işlememiş; umumî olarak İslâmî emirleri yerine getirmek ve yasaklardan kaçınmak gerektiğini ifade etmekle yetinmiştir. Yine meslek seçimi ve evlilik gibi konularda da Vehbî, Nâbî'den ayrılmakta; *Hayriyye* sahibi oğluna meslek olarak hâcegânlığı tavsiye ederken, Vehbî Efendi Lûtfullâh'ı bu kazanç yolunu

⁶⁸ *Hayriyye-i Nâbî*, haz. Mahmut Kaplan, AKM yayını, Ankara 2008.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

tutmaktan –sebeplerini anlatarak- sakındırmakta; onun baba ve dede mesleği olan ulemâ mesleğini, yani kadılık veya müderrisliği seçmesini istemektedir. Yine Nâbî Efendi oğluna evlenmemeyi, izdivaç yerine cariye almayı tavsiye ederken, Vehbî her ne kadar cariye alma yolunu büsbütün reddetmezse de Lûtfullâh'ın soylu, hür, namuslu ve dindar bir kızla evlenmesini daha uygun görmektedir. Her iki mesnevi arasındaki farklardan biri de *Hayriyye*'de İstanbul'un üstünlük, güzellik ve imkânlarının anlatıldığı bir bölümün yer alması, *Lûtfiyye*'de ise böyle bir bahsin bulunmamasıdır.⁶⁹

2. Vehbî'nin kendi eserleri, çağdaşı ve arkadaşı Sürûfî'nin (1165-1229/ 1752-1814) *Hezeliyâtı*, hayatı, şahsiyeti hakkında bilgiler ihtiva eden Şânizâde Târîhi gibi kaynaklardan anlaşılabilirdiği kadarıyla çok ahlâklı, faziletli, büyük bir adam olduğu söylenemese de *Lûtfiyye*'sinin edebiyat bakımından “bayağı” veya “aşağı” sıfatıyla vasıflandırılması –kanaatimizce- isabetli bir hüküm değildir. Bize göre, *Lûtfiyye*, duygu ve hayal yönü ağır basan, okuyucuyu hislendirecek ve heyecanlandıracak bir şiir kitabı değildir. O, aşağı-yukarı elli yaşındaki bir şairin, genç oğluna hayatî bilgi ve öğütler verdiği, dinî, ahlâkî, meslekî, sosyal düşüncelerini, tecrübelerini, tavsiyelerini oldukça düzgün, edebî sanatlar ve yer yer mizahi üslûpla da güzelleştirmeye çalışarak anlattığı, öğretici bir eserdir. Edebî eserlerle alakalı değerlendirmelerin edebiyat tarihçileri, araştırmacıları, tenkitçiler veya okuyucuların benimsediği dünya görüşü, din, ahlâk ve sanat hakkındaki kabulleri, o arada şiirin ne olduğu yahut ne olmadığı konusundaki şahsî fikirlerine göre bazan birbirine tamamen zıt denecek kadar değişiklikler gösterdiği bilinen bir gerçektir. İşaret ettiğimiz faktörler, *Lûtfiyye*'nin değerlendirilmesi sırasında da tesirli olmuştur.

3. Vehbî Efendi, *Lûtfiyye*'sinde hikmet, yani felsefe ilmi hakkındaki fikirlerini ifade ederken, yüce Allah'ın hikmetinin gizli, filozofların sözlerinin vehim ve hayal olduğunu, her ne kadar akla uygun görünürse de pek çoğunun nakle, yani nakil yoluyla sonraki zamanlara intikal eden İslâmî esaslara aykırı bulunduğunu, *Şerh-i Mevâkıf* adlı eserde görüleceği üzere, kelâm âlimlerinin onları reddettiğini anlatır. Müslüman olan, başka bir ifadeyle İslâm inanç, ibadet, ahlâk ve muamelât esaslarını bilgili ve şuurlu olarak kabul eden bir kişinin, bu esaslara aykırı iddialar, “felsefe” adını taşısa,

⁶⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Recai Karaca, *Hayriye ile Lutfiye arasında bir mukayese*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Dalı, 1944-45.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

filozof, düşünür, (b)ilim adamı sıfatlı kimselerce ileri sürülse de onları hür düşünce mahsulü sayıp itirazsız benimsemesini beklemek ve istemek, fikir hürriyetine uygun bir davranış olmayacaktır. İlim edinmek, düşünmek, varlıklar üzerinde tefekkür, İslâm dininin mensuplarına emrettiği işler arasında bulunduğuna göre, sırf Vehbî'de değil, onun başka bazı çağdaşlarında ve Nâbî, Nahîfî gibi seleflerinde de görülen felsefe aleyhtarlığının iyice tahlil ve sebeplerinin tesbit edilmesi gerekir. Diğer taraftan hayat, cemiyet, devlet, ahlâk, kâinat, tabiat hakkındaki dine bağlı olan veya olmayan aklî tefekkür faaliyetine türlü sebeplerle alâkasız kalmanın ne gibi menfî sonuçlar doğuracağı üzerinde de düşünmekte fayda var.

Şair, hendeseye ayırdığı bahsin sonunda onun da bir ilim olduğunu, fakat bu bilgiyi, bina mimarı gibi, kullanacak kişilerin öğrenmesini kâfi gördüğünü de ifade etmiştir:

“Ma’rifetdir sözümüz yok ammâ
Bilegitsün anı mi’mâr-ı binâ”⁷⁰

Nasihatnamesinin başında oğlunun değerli ilimleri tahsil etmesinin lüzumundan uzun uzun bahseden Sünbülzâde Vehbî, hocaya saygı konusunda tavsiyelerde bulunmuş; ilim bahsini öne almasının sebeplerini de anlatmıştır. Ancak o bu sözleriyle tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, siyer, tıp, mantık, edebiyat, tarih, şiir, nesir, güzel yazı, imlâ, firaset (fizyonomi) gibi faydalı bilgileri kast ettiğini de belirtme gereğini duymuş; oğlunu felsefeden başka, ilm-i nücûm (astroloji), remil, cifir, vefk, sihir ve muskacılık, kimya, simya gibi bazı gizli veya garip bilgi dallarıyla uğraşmaktan men etmiştir. Şairin tavsiye etmediği kimya ise bugünkü manada bir müsbet ilim değil, o devirde kolay yoldan zengin olmak isteyen kimselerin altın elde etmek amacıyla vakit ve nakitlerini harcayarak uğraştığı bir gizli bilgi dalıdır. Bundan dolayı Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sinde ilimlerin, fenlerin inkâr edildiği iddiası, şahsî fikrimizce, hakikate uygun değildir. İslâm tarihinde bazı âlimlerin ilimleri “farz-ı ayn” ve “farz-ı kifaye” şeklinde sınıflandırması, bu konuda yol gösterici olabilir.

Ancak 18. asrın büyük bir kısmını ve 19. asrın ilk yıllarını idrak etmiş olan Vehbî'nin (ö. 1809) müsbet ilimlerin maddî kalkınmadaki yerini henüz tam manasıyla fark etmemiş görüldüğü söylenebilir. Osmanlıların, müsbet ilimler sayesinde maddeten ilerleyen Avrupa ülkelerine göre geri kalışı, harplerde mağlûbiyetlere uğrayışı ve fethettikleri kale, şehir ve ülkeleri

⁷⁰ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 7.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

kaybedişinin sebepleri arasında bu ilimlere gerektiği kadar değer vermeyişini saymak, sanırız, hakikate aykırı olmayacaktır. İbrahim Alâeddin ve N. Sami Banarlı gibi yazarların *Lûtfiyye*'yi söz konusu ederken ileri sürdükleri bu fikre hak vermemek zordur.

4. Vehbî'nin *Lûtfiyye*'de musiki ilmi hakkındaki fikir ve tavsiyelerini yazarken, o sanatın değerini takdir etmekle beraber oğlunu bestelenmiş eserleri, şarkı, türkü okumaktan, her hangi bir müzik aletini çalmaktan ve saz çalanlarla arkadaşlık etmekten sakındırdığı görülür. Şairin müzik konusundaki bu öğütlerinin sebebi, oğlunun çevresinde "ehl-i hevâ ve mâ'il-i zevk u safâ", yani nefsinin arzularına uyan, zevk u safaya düşkün bir kimse olarak anılması ve herkes tarafından yerilmesi endişesidir. Nasihatnamesinde fikir ve öğütlerinin çoğunu *Kur'an* ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine dayandırdığı görülen Vehbî'nin oğlu Lûtfullah'ı ve dolayısıyla diğer okuyucuları müzik aletlerini çalmaktan sakındırmasının sebepleri arasında, bu konuda bazı İslâmî eserlerde yer alan kınayıcı ve yasaklayıcı rivayetlerin tesiri de sayılabilir: Her ne kadar sıhhati hakkında farklı iddialar ileri sürülse de müzik aletlerini çalma ve dinleme aleyhinde çeşitli hadislerin rivayet edildiği bilinmektedir. Mevlevîler misali bazı tasavvuf ehli, ayın sırasında ney, def, kudüm gibi müzik aletlerini kullanmalarının hadis ve sünnetteki dayanaklarını göstermeye çalışarak mahzursuz olduğunu isbat etmeye çalışmış; buna karşılık Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi gibi bazı İslâm âlimleri, o konudaki sakındırıcı rivayetlerden ötürü nişan, düğün, nikâh merasimi veya zikirler, ayinler sırasında bahis konusu aletlerin çalınmasını tasvip etmemişlerdir. Bununla birlikte sözlerinde inkâr, günaha, haramlara teşvik ve tahrik unsurlarının bulunmaması gibi bazı kayıt ve şartlarla müzik eserlerini söylemeye yahut dinlemeye cevaz veren fakihlerin bulunduğunu da belirtmek yerinde olur.

Vehbî'nin Mevlânâ, Mevlevîlik ve bu tarikatta müzik aleti olarak itibarlı bir yer tutan ney hakkında asırlar boyu devam edegelen umumî saygıya aykırı şekilde

"Çalma öyle düdüğü mevlânâ

Ki dine adına ney-zen monlâ"⁷¹

(Efendi, sana "neyzen molla" denmesine sebep olacak öyle düdüğü çalma!) diye ney üflemekten sakındırması, irfan sahiplerine saygılı insanlar, bilhassa Mevlevîler tarafından hoş karşılanmamıştır. Meselâ, Mevlevî tarikatine bağlı şairlerimizden Yenişehirli Avnî

⁷¹ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 15.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bey (ö.1301/1884), Muallim Nâcî'nin anlattığına göre, Vehbî'nin anılan beyitleri yazmakla affedilmez bir terbiyesizlik ettiğini söylemiştir.⁷²

Yine Vehbî'nin *Lûtfiyye*'de dilencilerin hâllerinden bahsederken şair geçinenleri hakkında yazdığı

“İşiden Yunus ilâhîsi sanır

Bed edâsın gören âdem usanır”⁷³

(İşiten, Yunus ilâhîsi sanır; kötü anlatış tarzını gören insan usanır) beyti de yüksek zümreye mensup sayılan divan şairlerinin halk edebiyatını hor görmesinin ve Yunus Emre'ye değer vermemesinin bir örneği olarak gösterilmiştir.⁷⁴

Vehbî'nin anılan beytinin tasavvufî yönden –eski tabirle– bir “mübâlâtsizlik”, yani dikkatsizlik olduğunu söylemek rahatlıkla mümkündür. Fakat şairin eserinin “hâtîme” (bitiş) kısmında belirttiği gibi, bazı nükteleri mizahî bir üslûpla yazmasının sebebi, kalpleri neşelendirmek, böylece nasihatnamesinin güzel olmasını, beğenilmesini sağlamaktır. Kendisi mesnevisinin yine aynı sonuç kısmında

“Var ise sehv ü hatâ vü hezeyân

Umarım ola karîn-i gufrân”⁷⁵

(Eğer yanılma, hata ve saçmalama bulunursa, bunların affa mazhar olacağını umarım) diyerek olabilecek yanılmaları için özür beyan eder. Bizce bu gibi mizahî beyitlerine bakarak onun tasavvuf aleyhtarı, irfan sahibi, kâmil insanlara karşı saygısız olduğunu

⁷² Nâcî, “Nümüne-i İntihâb- 6- Avnî Beg”, *Mecmua-i Muallim*, 5 Cemâzi'l-ülâ 1303/ 9 Şubat 1886, 1. sene, nüsha 15, s. 57.

⁷³ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 36.

⁷⁴ “Maa' mâfih 'Vehbî' gibi şâirler:

Ba'z-ı cerrâr da şâir geçinir Cerr-i eskâlde mâhir geçinir

Dağdır halka müzeyyef târih Olarak lâyük-ı levn ü tevbih

İşiten Yunus ilâhîsi sanır Bu edâsın gören âdem usanır

diyerek, zavallı Âşık Yunus'un asırlardan beri halk arasında yaşayan âsâr-ı âşıkânesini istihfâfdan geri durmamışlardır. [*Lûtfiyye-i Vehbî*].” (Köprülüzâde Mehmed Fuad, “Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşeyi ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe”, *Millî Tetebbu'lar Mecmûası*, Mart-Nisan 1331/ 1915, c. 1, Sayı 1, s. 18. (Ayrıca, Abdülbâki Gölpinarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, İstanbul 1945, s. 86). “*Deh-Murg-nâme* sâhibi, eserleri meâl-i tasavvufî meşbû' bir şâir olmasına rağmen, 'Yunus Emre' hakkında hürmetkâr bir lisan kullanamamış (...) kezâlik 'Vehbî' de onun ilâhîlerinden âdetâ bir lisân-ı tezyîf ve tahkîrle bahs etmişdir [1].” (Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1918, s. 318-319.) Köprülüzâde'nin 1 numaralı dipnotu şu şekilde: “Vehbî, meşhûr *Lûtfiyye*'sinde, dilencilerden bahsederken der ki:

Bed-sadâ böyle dilenciye tamâm Har gedâ der zurefâ-yı A'câm

Ba'z-ı cerrâr da şâir geçinir Cerr-i eskâlde mâhir geçinir

Dağdır halka müzeyyef târih Olarak lâyük-ı levn ü tevbih

İşiten Yunus ilâhîsi sanır Bu edâsın gören âdem usanır”

⁷⁵ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 60.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

sanmak, maksadını aşan, hatalı bir çıkarım olur. Zira *Vehbî Divânının* çeşitli sayfalarında ney'in müsbet manada anılışı konusunda çeşitli beyitler görülür ki, bunlar da bize şairin *Lûtfiyye*'deki itiraza uğrayan alaycı beytinin nükte yapma isteğinin bir örneği olduğunu düşündürmektedir. İşte *Vehbî Divânında* rastladığımız birkaç ney'li beyit:

"Nevâya başla ey tab'-ı sühan-sâz

Ney-i kilk eylesün bir nağme âgâz"⁷⁶

(Ey söz uyduran yaratılış, ahenge, güzel sesler çıkarmaya başla! Kalem kamışı bir ezgiye başlasın!..)

"Misâl-i ney yine kilk-i sühan-sâz

Nev-â-nev nağmeye etdi ser-âgâz"⁷⁷

(Söz yapan kamış kalem, yine ney gibi yeni yeni nağmelere baştan başladı)

"Niçe dem hankah-ı dehrde çeşm ü gûşuz

Görmedik ney gibi te'sirli bir ehl-i nefes"⁷⁸

(Biz çok zamandır dünya tekkesinde göz ve kulağız; yani çeşitli suretleri görmekte, sesleri işitmekteyiz... Fakat ney gibi tesirli bir nefes sahibi görmedik...)

Lûtfiyye'de yer alan "Der-İlm-i Tasavvuf" başlıklı bölüm okunursa, Vehbî'nin burada anılan "Bâtınî ilim" hakkında gayet âlimce, hatta ârifçe fikir ve görüşler dile getirdiği anlaşılır ve onun ney'le eğlendiği, Yunus Emre gibi irfan sahibi kişilere karşı küçümseyici bir tavır içinde olduğu kolay kolay ileri sürülemez. Sünbülzâde, tasavvuf ilmi hakkında sadece nazarî bilgi sahibi değil, aynı zamanda –her ne kadar henüz başka vesikayla teyid edilememişse de– amelî olarak da alâkalı bulunduğu nakledilen bir şairdir: *Sicill-i Osmânî* yazarı Mehmed Süreyyâ Bey (ö. 1326/ 1909), onu "Galatalı Tıflî Efendi'nin mürîdidir"⁷⁹ diye tanıtır. İşte Vehbî Efendi'nin, tasavvuf ilmi hakkındaki bazı beyitlerinin⁸⁰ günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi:

"Tasavvuf ilmini okusan ne zararı var? Kalp temizliğiyle halis olarak bil ki, içini temizler... Çünkü o, salih, takva ve hayır, hasenat sahibi insanların mübarek ilmi, hakikatları işaret eden sırların hazinesidir. Hakikatları araştırıp meydana çıkarırlar, tasavvufa mensup olanlar cemaatidir. Onların temiz gönülleri,

⁷⁶ *Divân-ı Vehbî*, a.g.e., s. 14.

⁷⁷ *Divân-ı Vehbî*, a.g.e., s. 19.

⁷⁸ *Divân-ı Vehbî*, a.g.e., ("gazeliyyât" kısmı), s. 37.

⁷⁹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, İstanbul [1315/ 1898], c. 4, s. 618.

⁸⁰ *Lutfiyye-i Vehbî*, a.g.e., s. 12-13.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

derin bir deniz gibidir... O zümre içinde olgunluğun en yüksek derecesine ulaşmış olan nice 'hâl' sahibi kişiler vardır... Onları bid'atle, sapıklık ve dinsizlikle suçlamak, ne büyük hatadır!.. Sakın geçmiş (değerli) şahsiyetlere dil uzatıp sövme! Sakın onları yerme; mutaassıpların yolunda gitme... *Füsûsu'l-hikem*'deki sözlerin hatalı olduğunu söyleme; belki de onlar, başkasında bulunmayan terimlerdir. Muhyiddîn-i Arabî'ye iftira etmek, hele dindarlara hiç yakışmaz... *Fütühât*'ını gör ki, o akıllı, hakikatları bilen âlim, orada nice sırları, insan aklının ermediği İlâhî hikmetleri yazar... Sözün özü, dilini tut; haklarında sakın iftira etme. Onlara sataşanlar, bedbaht ve perişan oldu; pek büyük dertlere tutuldu..."

5. Muhatabının çocuk oluşu dolayısıyla Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sini çocuk edebiyatı kategorisi içinde mütalâa eden yazarlara da rastlanmaktadır.⁸¹ Fakat yazıldığı devirde belirli bir anlayış ve bilgi seviyesindeki yetişkinlerin anlayabileceği bu eserin, çocuklar tarafından anlaşılması, pek mümkün görünmemekte; bundan dolayı günümüz kabul ve ölçülerine göre çocuk edebiyatına dahil edilmesi, bazı yazarlar tarafından uygun bulunmamaktadır.⁸² *Hayriyye* ve *Lutfiyye*'yi kastederek "Her ikisi de mevzuları ile mütenasip nef ve lezzetden mahrûm, bâzı noktalarınca muzır, herhâlde pek bî-nemektir!" diyen Ali Nusret'in de söz konusu manzum nasihat-nameleri, çocuk edebiyatının bizim edebiyat tarihimizdeki örnekleri arasında sayamadığını görmüştük. Yazar, anılan iki eseri konusuna uygun amelî (pratik) bir kıymet belirtmemesi dolayısıyla itibardan mahrum bulmaktadır.

18, 19 ve hatta kısmen 20. asırda çeşitli şair ve yazarlarımız tarafından takdirle anıldığını gördüğümüz, bildiğimiz *Hayriyye* ve *Lûtfiyye*'nin burada "fayda ve lezzetten mahrum, bazı noktalarınca zararlı, pek tatsız" manasına gelen hayli sert ve menfî sıfatlarla tenkit edilişi dikkat çekicidir. Ancak bu tenkidin anılan eserlerden ilkinin telifinden iki yüz, ikincisinin yazılışından yüz küsur sene sonra kaleme alındığını, o nasihatnamelerin meydana getirildiği zamanlardaki muhatapları tarafından nasıl karşılandığı konusunda her hangi bir bilgiye dayanmadığını belirtmek gerekir.

⁸¹ Abdullah Şahin v. dğr. *Çocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Ömer Yılar, Lokman Turan), Pegem Yayınları, Ankara 2010, s. 237; Fuat Ali Arıcı ve dğr. *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Tacettin Şimşek), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 50-51.

⁸² Meselâ, Enver Naci Gökşen, *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, 4. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s. 14; A. Ferhan Oğuzkan, *Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, 6. bs. Anı Yay. Ankara 2000, s. 253; Alemdar Yalçın- Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 24.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

6. İbrahim Necmi (Dilmen), İbrahim Alâeddin (Gövsa) gibi bazı edebiyat tarihi yazar ve araştırmacıları, Vehbî'nin *Lûtfiyye*'de evlilik hakkında ifade ettiği fikirleri ve verdiği öğütleri ima yoluyla veya açıkça tenkit etmişlerdir. Burada şunu belirtmek gerekir ki, bahis konusu düşünce ve tavsiyelerin bir kısmı, şairin şahsî anlayış, geleneğe dayalı endişe ve tecrübelerinin eseri, bir kısmı da *Kur'an* ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinin neticesidir. Erkeğin aile reisi, mes'uliyeti altında bulunanları görüp gözetici olduğuna inanan, babanın çoluk-çocuğunu dünya ve ahiretteki tehlikelerden, uygunsuz işlerden, ceza ve belâlardan koruması gerektiğine inanan şair, bu yönde öğütler vermekte; basiretli ve dikkatli olmayı telkin etmektedir. *Lûtfiyye* sahibi, kadınlara - sözünün devamından anlaşıldığına göre- dince ve ahlâkça uygun görülenden fazla izin vermenin mahzurlu sonuçlar doğurabileceği, onların nefislerine uyarak hatalar işleyebileceği fikrindedir. Yine - gizli kalması gereken- işleri kadınlara açıklamama tavsiyesinin ardında, onların emanet edilen sırları saklayamayıp başkalarına açabilecekleri düşüncesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Evin harem, yani kadın ve kızların oturduğu kısmına ait seslerin dışarı çıkmaması öğüdü de zevce, kız evlât, anne, teyze gibi yakınlarla yabancıların ilgisini çekmekten kaçınma ve onları olabilecek kötülüklerden koruma gayretinin sonucudur. Erkeğin işini kadının görmesini ahlâka aykırı, aşırı bir izin sayan şair, tabii çevreden bir örnek vererek fikrini açıklar: Tavuktan horoz sesi gelince, o evin sahibi ümitsizliğe kapılır; uğusuzluk ve düşkünlüğüne karar vererek onun başını kesmeğe çalışır. Eğer kadınlar erkek işine karışır, işte onların çaresine böyle bakmalıdır. (Dine aykırı davranışlar) namuslu, şerefli Müslüman'a asla yakışmaz. Kâfirlerin kadınları öyle rezil olur...

Vehbî'nin "Gayret sahibi, yani ailesini, namusunu zararlı şeylerden koruma hissi taşıyan kıskanç insanlar, ailesine dair (mahrem konularla alâkalı) sohbet etme kabahatini işlemez" fikrinin de eşi, çoluk- çocuğu hakkında konuşmanın sebep olabileceği kötülüklerden koruma isteğinden ve o konudaki hadislerden ileri geldiğini söylemek, yanlış olmayacaktır. Ailesi hakkında gizli kalması ve başkalarına anlatılmaması gereken hususî şeylerin anlatılmasının sonucu, dile düşmek ve namus nimetine köpeklerin üşüşmesidir. Kadınların hayırlısının, dine uygun işlerde kocasına itaatkâr hanım olduğuna inanan Vehbî, eşine itaatsizlikte direnen kadının erkek için Cehennem azabı olduğunu nakleder. Mademki Allah, erkekleri kadınlar üzerine

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

idareci yapmıştır, şu hâlde onların da kadına mağlûp olmaması, başka bir ifadeyle kendilerine dince verilen bu idarecilik salâhiyetini kaybetmemeleri gerekir.

Vehbî'nin kadınlar ve aile hayatı hakkındaki bu tavsiyelerinin bir kısmının şahsî görüş ve tecrübelerine, diğer bir kısmının da İslâmî kaynaklara dayalı olduğunu ifade ettiysek de Batı kültürünün ve feminizm gibi yabancı ülkelerden gelen bazı fikir akımlarının tesiri altında bulunan kimselerin de o düşünce ve öğütleri yadırgayacağını, itirazlarla karşılayacağını tahmin etmek, zor değildir.

7. *Hayriyye* ve *Lûtfiyye* hakkında ileri sürülen bir fikir de bu nasihatnamelerde yüksek bir ahlâkın değil, oportünist bir ahlâkın telkin edildiğidir. İddiaya göre, her iki eserde de şairlerin çocuklarını azme, mücadeleye, menfaat bilmez gayelere doğru sürüklemek gayreti yoktur. "Ahlâk noktasından nasihatleri uzun bir 'sakın haaa'dan ibarettir." Bilindiği gibi oportünizm, zor durumlarda davranışlarını ahlâk kaideleri veya düzenli bir fikirden ziyade, menfaatlerine uyacak şekilde ayarlamayı hedefleyici tavidir. Bu iddiayı ileri süren yazar, *Hayriyye* ve *Lûtfiyye*'de ahlâk kaidelerine aykırı hangi tavsiyelerin telkin edildiğini belirtmemiştir. Biz baştan sona kadar okuduğumuz bu iki mesnevide de Nâbî ve Sünbülzade Vehbî'nin oğullarına insanî ve İslâmî bakımdan güzel ve övülen ahlâkı tavsiye ettiğini, onları fazilet esaslarına aykırı davranışlardan sakındırdığını gördük.

Her iki eserde de şairlerin çocuklarını azme, mücadeleye, menfaat bilmez gayelere doğru sürüklemek gayreti olmadığı manasındaki tenkide gelince, şunları ifade etmek yerinde olur: Nâbî ve onun halefi Vehbî, söz konusu mesnevilerinde oğullarına "evsatü'n-nâs" (insanların orta hâllisi) olmayı telkin ederken, hem onların can güvenliğini, hem de fakirlik, azil (işinden çıkarma), sürgün, müsadere (malına devletçe el koyma), idam gibi tehlikelerden uzak biçimde, rahat ve huzurlu bir kazanç yolu tutarak yaşamalarını düşünmektedir. Bu iki meşhur nasihat kitabında da hırslı olma, hedefe ulaşma yolunda yılmama, mücadele gibi fikirlerin belirgin olarak telkin edilmediğini söylemek mümkündür; ancak menfaat bilmez gayelere doğru sevk etme gayreti olmadığı iddiasına katılmak –bizce- zordur.

Nâbî ve Vehbî'nin anılan eserlerinde ahlâk noktasından nasihatlerinin uzun bir "sakın haaa"dan ibaret olduğu fikri de –kanaatimizce- hakikate uygun değildir. Zira bu nasihat kitaplarında sırf sakındırma, yani yapılmaması gerekli görülen

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

işlere dair telkin ve tavsiyeler değil, onlarla birlikte yapılması lüzumlu bulunan fiiller de söz konusu edilmiştir. Her iki eserde de bir taraftan İslâmî, ahlâkî ve insanî bakımdan yapılması gereken vazifeler, edinilmesi lâzım gelen faydalı bilgiler, yerine getirilmesi şart olan ibadetler, kazanılması icap eden iyi huylar ve tutulması uygun görülen kazanç yolları (meslekler) üzerinde durulmuş; diğer taraftan oğullar ve onların şahsında diğer okuyucular dinî, dünyevî ve uhrevî yönden faydasız sayılan bilgilerden, ibadet mükellefiyetlerini ihmâlden, zulüm, cimrilik misali İlâhî yasaklara aykırı davranışlardan, kibir, riya, kıskançlık gibi kötü huylardan, içki içmek vb. kötü fiilerden sakındırılmıştır. Oğullarının ve hayat yolunun başlarında bulunan diğer gençlerin dünya ve ahirette mutlu, sağlıklı, esen ve huzurlu olmasını dileyen iki bilgili, inançlı, tecrübeli ve şefkatli babanın hem yapılması, hem de yapılmaması gereken işler hakkında tavsiye ve telkinlerde bulunmasında –bizce– yadırganacak bir taraf yoktur.

8. *Lûtfiyye*'ye yöneltelen tenkitlerden biri de bu eserde ferdî ve şahsî bir ahlâk anlayışının hâkim olduğudur. Eserdeki bilgi, fikir ve tavsiyeler, şairin oğlu Lûtfullâh'ın ilim, irfan ve meslek sahibi, iyi ahlâklı bir insan olmasına yöneliktir. *Lûtfiyye*'de bu yönden ferdî ve şahsî ahlâk anlayışının hâkim olduğu söylenebilirse de söz konusu vasıfları taşıyan kimsenin kendisine, ailesine, dolayısıyla içinde yaşadığı cemiyete ve mensubu olduğu millete de faydalı bir kişi olacağı rahathlıkla ileri sürülebilir. Cemiyetler fertlerden meydana geldiğine göre, iş-güç sahibi, güzel ahlâklı, faziletli insanların teşkil ettiği cemiyetler, erdemli bir topluluk olacaktır.

9. Nakillerimizde görüldüğü üzere, bazı yazar ve edebiyat tarihi araştırmacıları, *Lûtfiyye*'nin geçmişi araştırmak için bir vesika olduğu fikrindedir. Böylece onlar, bu eserin günümüzde bir değer taşımadığını ve zamanımız okuyucusu için bir mana ifade etmeyeceğini ima etmektedirler. *Lûtfiyye*'nin bazı ilim dalları, meslekler ve mevki sahipleri hakkındaki fikirleri günümüz okuyucusu için ancak tarihî vesika olarak bir mana ifade ederse de umumi olarak ilim tahsili, bazı gerekli ve faydalı ilimlerin edinilmesi lüzumu, güzel ahlâk ve adab konusundaki görüşleri, kanaatimizce, büyük ölçüde zamanımızda da geçerli ve değerlidir. Çünkü bu fikir ve tavsiyeler, hayatiyetini, zaman ve mekânla sınırlı değil, her çağda yaşayan insana hitap edecek kaynaklardan almaktadır. Şairin, bilgili görünmek isteğiyle manasını ve telâffuzunu iyi bilmedikleri Arapça, Farsça kelimeleri hatalı kullanarak gülünç duruma düşen bilgiç kimseler, güven

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

uyandırmak için dindar görünmeye çalışan insafsız ve riyakâr esnaf, yozlaşmış tasavvuf erbabı hakkındaki tasvirleri, denebilir ki söz konusu zümrelerin öz olarak çağımızdaki benzerlerine uygun bulunabilecek türdendir.

BİBLİYOGRAFYA

- Agâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1932.
- Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1292/1875, c. 9.
- Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, İstanbul 1299/1882.
- Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, İstanbul 1300/1883.
- Ali Nusret, *Makâlât-ı Târihiyye ve Edebiyye*, İstanbul, Muhtar Hâlid Kitabhânesi, 1328 (1910).
- Arcı, Fuat Ali ve dğr. *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Tacettin Şimşek), Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şuara*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih nr. 789.
- Atalay, Besim, *Maraş Târîhi ve Coğrafyası*, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1339.
- Avcı, İsmail, "Klasik Türk Edebiyatında Gelenekli Bir Yazım Konusu Olarak İlim ve Mal", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, İstanbul 2009, s. 81-116.
- Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Bloch, Edgard, *Catalogue des manuscrits turcs- Bibliothèque Nationale*, Paris 1923-33.
- [Bölükbaşı] Filozof Rıza Tevfik, "Muhalefetden Ürken, Daima Hükûmetçi Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi Sünbül Zade Vehbi", *Yeni Sabah* gazetesi, 1 Mayıs 1944, s. 3.
- [Bölükbaşı] Filozof Rıza Tevfik, "Daima Hükûmetçi Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbi", *Yeni Sabah* gazetesi, 7 Mayıs 1944, s. 3.
- [Bölükbaşı] Filozof Rıza Tevfik, "Daima Hükûmetçi Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbi", *Yeni Sabah* gazetesi, 14 Mayıs 1944, s. 4.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333-1342/1915-1923.
- Dîvân-ı Sürûrî*, Bulak 1255/1839.
- Dîvân-ı Vehbî*, Bulak 1253/1837.
- Enginün, İnci, Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3, Nesir 2 (1860-1923)*, Dergâh yayını, İstanbul 2011.
- Fatîn Dâvud Efendi, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-eş'âr*, 1271/ 1855.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Flügel, Gustav, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, I-III, Wien 1865-67.
- Genç Kalemler Dergisi*, haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, TDK Yayını, Ankara 1999.
- Gibb, E. J. W. *A History of Ottoman Poetry*, I-VI, Londra 1900-1909.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I- V, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Gökşen, Enver Naci, *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, Marmara Kitabevi, İstanbul 1945.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin, *Türk Meşhurları*, Yedigün Neşriyatı 1946.
- Hammer Purgstall, Joseph Freiherr von, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, I-IV, Pesth 1836-1838.
- Hanifzâde Ahmed Tâhir, *Âsâr-ı Nev*, Nova Opera ab Ahmed Hanifzâdeh Ad Continuandum Haji Khalfae Lexicon Bibliographicum Collecta Et Ad Ordinem Literarum Disposita Ad Codicis Vindobonensis Fidem Primum Edidit Gustavus Fluegel.
- Hayriyye-i Nâbi*, haz. Mahmut Kaplan, AKM yayını, Ankara 2008.
- Hazret-i Ali, *Nehc'ül-belâga*, hazırlayan Abdülbâki Gölpınarlı, Der yayını, İstanbul, ts.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000.
- İbrâhim Alâeddin, "Sünbülzâde Vehbî'ye Nazaran Terbiye ve Tahsil", *Tedrisât Mecmuası*, Nisan 1341, nr. 66, s. 209-218.
- İbrahim Necmi, *Târih-i Edebiyat Dersleri*, İstanbul Matbaa-i Âmire, 1338/ 1922, 1. Cilt.
- Karaca, Recai, *Hayriye ile Lutfiye arasında bir mukayese*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Dalı, 1944-45.
- Karahan, Abdülkadir, *Nâbi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara 1987.
- Kıratoğlu Emin Divânı*, haz. Mehmet Veysi Dörtbudak, İzmir 2003.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe", *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*, Mart-Nisan 1331/ 1915, c. 1, Sayı 1, s. 5-46.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1918.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Macit, Muhsin, "Diyadin'de Bir Divan Şairi: Necmî", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/ 13 Fall 2013, s. 139-144.
- Mehmed Âkif, "Hasb-i hâl", *Sırât-ı Müstakîm*, 25 Safer 327 (18 Mart 1909), 2. cild, aded 3, s. 57-58.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul 1308- [1315/ 1891-1898].
- Muallim Nâcî, "Nümûne-i İntihâb- 6- Avnî Beğ", *Mecmûa-i Muallim*, 5 Cemâzi'l-ülâ 1303/ 9 Şubat 1886, 1. sene, nüsha 15, s. 57.
- Muallim Nâcî, "Nümûne-i İntihâb 15- Sünbülzâde Vehbî", *Mecmûa-i Muallim*, 1. sene, nüsha 30, 21 Şaban 1305 (2 Mayıs 1888) s. 118-120. *Nuhbe-i Vehbî*, İstanbul 1220.
- Nûrî, [*Lutfiyye* Hakkında Manzum Medhiye], Süleymaniye Ktp. İzmirli İ. Hakkı 3664, vr. 109a.
- Prof. Ali Cânîp Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, İstanbul 1996.
- Prof. Ali Cânîp Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, Konya 1995.
- Sadettin Nüzhet, *Tanzimat'a kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve nûmuneleri*, (İstanbul) 1931.
- "Süleyman Nazif Beyefendinin Âsâr-ı Kemâl'e Dâir Bir Mektûbu (II)", *Mecmûa-i Ebû'z-Ziyâ*, 12 Cumâde'l-ülâ 1329/ 11 Mayıs 1911, nr. 95, s. 527-34.
- Süleyman Nazif, *Hak* gazetesinin haftalık ilâvesi, 29 Haziran 1328/ 12 Temmuz 1912, ilâve nr. 11, s. 5.
- Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1924.
- Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe*, haz. Numan Külekçi- Turgut Karabey, Erzurum 1990.
- Sürûrî, *Hezeliyyât-ı Sürûrî*, ts.
- Şahin, Abdullah v. dğr. *Çocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Ömer Yılar, Lokman Turan), Pegem Yayınları, Ankara 2010.
- Şânîzâde Târîhi, İstanbul 1290/ 1873.
- Şefkat-i Bağdâdî, *Tezkire-i Şuarâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih, nr. 770.
- Şehâbeddin Süleyman, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Sancakyan Matbaası, 1328/ 1910.
- Tahir, *Başlangıcından Tanzimat devrine kadar Edebiyat tarihimize dair Manzum Bir Muhtıra*, İstanbul 1931.
- Yahya Kemal, "Yazıyla Yol Gösterenler", *Edebiyata Dâir*, İstanbul 1971.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Yalçın, Alemdar- Gıyasettin Aytas, *Çocuk Edebiyatı*, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- Yayaköylü Ahmed Reşid, *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*, İstanbul 1259.
- Yektâ Bâhir [Ali Canib], "Gençlik Kavgası", *Genç Kalemler*, ts., 2. cilt, nr. s. 35-38.
- Yöntem, Ali Canib, "Sünbülzade Vehbi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1946-47, c. 1, Sayı 1, s. 81-104.